

TUDOMÁNYOS FÜZETEK

4

**RÉVHELYI ELEMÉR
MUNKÁSSÁGA**

KOMÁROM
MEGYEI
MÚZEUMI
SZERVEZET

TUDOMÁNYOS FÜZETEK 4.

RÉVHELYI ELEMÉR MUNKÁSSÁGA

a tatai múzeum hagyatéki gyűjteménye tükrében

KOMÁROM MEGYEI MÚZEUMI SZERVEZET

TATA

1988.

TUDOMÁNYOS FÜZETEK 4.

Sorozatszerkesztő:
dr. Szatmári Sarolta

Szerkesztő:
Payer Gábor

Kiadja a Komárom megyei Múzeumok Igazgatósága
Felelős kiadó: dr. Szatmári Sarolta
Bicske, Bk. MGTSZ Nyomdaüzeme
Tsz.: 88—015.
ISSN 0237-1065

ELŐSZÓ

Révhelyi Elemér hagyatéki anyagának jelentős részét 1983. óta a Komárom megyei Múzeumok Igazgatósága őrzi.

A hagyaték rendezése és leltározása után nyilvánvalóvá vált, hogy az anyag olyan értéket képvisel, és olyan részleteket is tartalmaz, amelyek messze túlmutatnak a helytörténet keretein és a magyar művészettörténettel foglalkozók számára is számos új adatot szolgáltathatnak.

E kiadványban szeretnénk ezt a hatalmas hagyatéki anyagot ismertté tenni és egyben a magyar művészettörténet egyik gyorsan elfelejtett alakját és munkásságát feleleveníteni.

Révhelyi Elemér fő kutatási területe a magyar barokk építészet volt, amelyen belül legmélyebben Fellner Jakab művészetével foglalkozott. Az 1930-as években elindult kutató munkájával Fellner Jakab teljes oeuvre-jét kívánta megrajzolni, és a stíluskritikai alapon elindult vizsgálódásait később hatalmas levéltári kutatással is alátámasztotta.

Fellner életművének legteljesebb ismerőjévé és feldolgozójává vált Révhelyi Elemér, azonban az építész életművét tárgyaló monográfiája — bár tervezte — nem jelent meg.

A magyar művészettörténet egyik nagy adósságát szeretnénk pótolni — legalább részben — azzal, hogy a hagyatéki anyagból a Fellner Jakabbal foglalkozó legteljesebb kéziratot adjuk közre kiadványunkban. A közölt szöveg a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó ülésén hangzott el 1962-ben. Legjobb tudomásunk szerint az anyag nem publikált, és az MTA sem őrzi az előadás kéziratát.

A szöveg, mivel előadás számára készült, nem tartalmaz jegyzeteket, azonban úgy érezzük, hogy a levéltári és a bibliográfiai jelzetek nélkül is értékes adatokat szolgáltathat nemcsak Fellner, hanem a korszak egészének művészetére, amelyek további kutatások kiinduló pontjává válhatnak. A kézirat az 1760-as évek közepén megszakad, és Fellner művészetét a kezdetektől csak eddig az időpontig elemzi. A terjedelmi kötöttségek miatt a szövegben egy helyen, valamint a kézirat végén kihagytunk egy nagyobb, közel 30 oldalas szakaszt, amely főként Fellner egri működésével foglalkozik. (Fellner egri tevékenységét az újabb kutatások sokkal árnyaltabban elemzik, ezért döntöttünk a fent említett szövegrész kihagyása mellett.) A kézirat kiemelkedő jelentőségű része a tatai várkastély terveinek elemzése. A Fellner Jakab által szignált tervek elvesztek, a hagyatéki anyagban fennmaradt fotókópiájuk most kerül először publikálásra. Szintén ismeretlenek és közöletlenek a pápai plébánia templom főhomlokzatának tervvariánsai. Fellner saját aláírásával ellátott terveket ma már szintén csak a hagyatéki anyag negatívjai őrzik. A pápai tervek elemzésével sem a most közölt előadás, sem a hagyatéki anyag más kéz-

iratai nem foglalkoznak, publikációjukat azonban tudománytörténeti jelentőségük miatt elengedhetetlennek tartottuk.

A közölt kéziratot a mai helyesírás szabályai szerinti javításokon és a már említett kihagyásokon kívül nem változtattunk, megtartottuk annak eredeti, bár napjainkra kissé régies fogalmazás módját.

A kiadvány képi anyagát szintén Révhelyi Elemér hagyatékából választottuk ki.

„A hagyatéki anyag katasztere” c. fejezet lényegében a hagyatéki leltárkönyv másolata.

Az anyag leltározása és rendezése a Révhelyi Elemér által kialakított elveket követve történt, azon Révhelyi sajátos jegyzetelési stílusa és rendszerezése miatt lényegesen változtatni nem lehetett.

A terjedelem lapszámokat jelöl, az A/3-as ívtől a kis céduláig egyaránt.

Haris Andrea

DR. RÉVHELYI ELEMÉR
(1889—1976)

Van a magyarországi művészettörténetnek számos olyan kimagasló egyénisége, akiről csak ritkán emlékezünk meg. Ilyen dr. Révhelyi (Réh) Elemér, akinek 1989-ben ünnepeljük 100. születésnapját.

Hosszú, fáradságos út után jutott el azokra a magaslatokra, melynek összegzései az általa írt alapvető jelentőségű művészettörténeti tanulmányokban követhetők nyomon.

Sorsa, életműve nem tipikus, hisz kortársaival ellentétben a szakma legmagasabb szinten való műveléséhez hosszú évtizedek kitartó munkájára volt szüksége.

Művészettörténeti munkásságát, egy, a hazai barokk művészet iránt felénkülö korbán, az 1920-as évek második felében kezdte. Egy olyan generációnak volt oszlopos tagja, melyben a Heckler Antal által vezetett egyetemi Művészettörténeti Intézet keretein belül egyre jobban jutott érvényre az a nézet, hogy az újkori művészetek, a barokk és a klasszicizmus kutatása legalább olyan jelentőségű, mint a középkoré.

Egyetemi társai Zádor Anna, Kapossy János, Pigler Andor voltak, hogy csak a jelesebbeket említsük, akiknek későbbi munkássága a fentebb említett program alapján bontakozott ki.

Fővárosi köztisztviselők gyermekeként született 1889. október 27-én. Elemi iskoláit Budapesten végezte, majd 1909-ben a Pápai Magyar Királyi Állami Tatítóképző Intézetben szerzett oklevelet. Úgy tűnik, hogy a művészet és a művészettörténeti ismeretek iránti vonzalma ekkor már egy elhatározott szándékot mutat, hisz nem kezdi tanítói működését. Viszszatérve Budapestre beiratkozott a Képzőművészeti Főiskola rajztanári szakára, ahol 1913-ban szerzett oklevelet. A család által őrzött bizonyítvány tanúsága szerint tanárai voltak Aggházy Gyula, Révész Imre, festők, Strobl Alajos szobrász. Művészettörténetet Pasteiner Gyulánál hallgatott, a népművészeti alaktant Huszka József előadásain ismerte meg. A főiskolán szerzett festészeti és rajzi ismereteit a későbbiekben kamatoztatja. Hisz mindezek, s természetesen a tudományos ismeretek iránti igénye serkenti Révhelyit arra, hogy nem fiatalon (40 éves), 1927-ben beiratkozik aPázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karára, ahol 1932-ben művészettörténet, ókori régészet és ókori történelemből doktori oklevelet szerzett. Mindezekhez megemlítendő, hogy 1914—1920 között 6 évet töltött hadifogságban Szovjetországban.

Az egyetemen tanárai voltak, Heckler Antal, Gerevich Tibor, Domanovszky Sándor, Pauler Ákos, a kor legnevesebb művészeti és kultúrtörténeti egyéniségei.

Az egyetemre való beiratkozása, most az évtizedek távlatából megítélve is egyfajta tudatosságot mutat, a szakma iránti tisztelet és szeretet mellett meg akart ismerkedni azokkal az új kutatási módszerekkel, melyek egyáltalán lehetővé tették számára a tudományos munkában való elmélyülést. Az 1920-as évek végétől pontosítható az a szisztematikus, a hazai és egyetemes művészet szinte minden területére kiterjedő érdeklődése, melynek első jelentős publikációs eredménye: „A gödöllői Kálvária” cím-

mel jelent meg az Archeológiai Értesítőben 1928-ban. A magyarországi barokk művészet sajátos és egyéni jellegzetességei, formajegyei érdeklők elsősorban, mindenekelőtt a 18. század első évtizedeinek főúri építkezései (Grassalkovichok) — különös tekintettel az építőmesterek tevékenységére. Ilyen irányú kutatási eredményeit még egyetemi hallgatóként adja közre, többek között: „Adatok a régi pesti Kálvária történetéhez” (Arch. Ért. 1929.); „Az egykori Péterffy palota és annak mestere” (Henszlmann Lapok, 1930.); „Adatok a XVIII. századi építőmesterek működéséhez” (Arch. Ért. 1931.).

Ezeknek az alap kutatásoknak eredményeit felhasználva írja meg doktori értekezését: „A régi Buda és Pest építőmesterei Mária Terézia korában” címmel, 1932-ben.

Már ezekből a korai tanulmányokból is kitűnik, hogy Kapossy János mellett Révhelyi Elemér volt az a kutató egyéniség, aki az addig nem, vagy csak kevésbé kutatott korszakról megjelentetett írásait konkrét levéltári adatokkal támasztotta alá.

Rajztanári állását, melyet a Százados úti elemi iskolában töltött be, egyetemi tanulmányai alatt sem adta fel. Ezt a hivatását egészen 1945-ig betöltötte, munkásságáért 1943-ban ugyanebbe az iskolába igazgatónak nevezi ki a főváros polgármestere. (Oklevelek a család tulajdonában vannak Budapesten.)

Mindezek mellett, művészettörténeti ismeretei alapján rendezte az Eszterházy család tatai gyűjteményét, mely később törzsanyaga lett a Kuny Domonkos Múzeumnak. Ez utóbb említett tevékenységének ma már ritkán elérhető írásos dokumentumai az 1938-ban megjelentetett: „A tatai piarista rendház és múzeuma” és „A tatai majolika története” (1941.) kiadványai.

Az építészeti kultúra oktatástörténeti hagyományainak hazai megbecsülői az egyház részéről elsősorban a piarista és a pálos rendből kerültek ki a 18. században. Révhelyi már tatai kutatásai során felfigyelt erre a jelenségre. A régi egyházi gyűjteményekben fennmaradt, elsősorban építészeti-szobrászati rajzi anyagok iránt érdeklődik, melynek eredménye az 1943-ban a „A budapesti Egyetemi templom” c. monográfiája. Egyenrangú párja ez a mű mindazoknak, a főváros jelentősebb egyházi épületeit megörökítő monográfiáknak, melyeket Schoen Arnold adott közre a két világháború között, valamint a Pigler Andor és Kapossy János által írtak Pápa és Szombathely vonatkozásában. Nagy álma: Buda—Pest—Óbuda építészeti és művészeti emlékei, mely a „Budapest története” c. gyűjteményes munkában kapott volna helyet, a II. világháború kitörésével nem valósulhatott meg.

1945-ben a Százados úti iskolából a Jázmin utcai elemi iskolába helyezik át, rajzot tanít, de kamatoztatja német nyelvi tudását is.

Elkötelezett hivatását, a művészettörténetet azonban nem adja fel. Bár fontosabb írásai nem jelennek meg, szakismeretére a felszabadulás után már magasabb fórumokon is igényt tartottak.

1951-ben a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti tanszékére kapott meghívást. Előbb adjunktusi, majd docensi megbízatással építészettörténetet adott elő. Innen vonult nyugdíjba 1965-ben, mint címzetes egyetemi tanár.

Egyetemi tanári munkásságának kezdeti éveiben kezdett foglalkozni az Eszterházyak neves építésének Fellner Jakabnak életművével, melyhez az alapot a család levéltárában folytatott több éves kutatómunka adta meg. E témában írta meg kandidátusi disszertációját: „*Fellner Jakab működésének kezdeti évei*” címmel, 1957-ben.

Mindezen értékes tanulmányok mellett a jelen és későbbi korok számára rendkívüli jelentőséggel bír hatalmas mennyiségű iratanyaga és fotógyűjteménye. Tatához, annak muzeális gyűjteményeihez való kötődése miatt az Eszterházy család, valamint a Fellnerrel kapcsolatos kutatási anyagát végrendeletileg a Tatai Múzeumra hagyományozta.

Egyéb, más családi, városi és egyházi levéltárakban végzett kutatásainak anyaga az Országos Műemléki Felügyelőség Magyar Építészeti Múzeumának gyűjteményébe került.

Révhelyi Elemér már fiatal korában felismerte, hogy az egyes építészeti objektumoknak, külső és belső korabeli állapotát megőrkítő fényképfelvételeknek legalább olyan jelentőségük van, mint a levéltári dokumentumoknak. Ezt a fajta szemléletet az egyetemen a Gerevich-iskola topográfiakutatási módszereiből leste el.

Közel 3000 saját felvételt és 500 db gyűjtött fényképnegatívot számláló gyűjteménye egyben tudománytörténeti tára is a magyarországi barokk és klasszicizmus építészetének, szobrászatának és festészetének. Felvételeit évszámmal jelölte, pontos feliratokkal látta el, katalogizálta, melyből pontosan datálható állapotokra következtethetünk.

Így a Révhelyi hagyaték egyenes folytatása, illetve kiegészítője az Országos Műemléki Felügyelőség jogelődjének a Műemlékek Országos Bizottsága által örökölt Petrik-féle hagyatéki anyagnak. Jelentőségében azonban túlmutat a két világháború között dolgozó nevesebb műszaki fényképészek anyagán. (Seidner Zoltán és Kozelka Tivadar hagyatéka.) Révhelyi fényképeszeti hagyatéki anyaga természetesen érdeklődési körnek megfelelő felvételeket tartalmaz. Tudománytörténeti jelentőségét viszont nagymértékben emeli, hogy nem megrendelésre készültek, azok az évtizedeken át folytatott kutatási koncepció kézzel fogható képes kiegészítői. Ez a fajta kettősség adja meg Révhelyi Elemér gyűjteményi hagyatékának alapvető jellegét, melyhez hasonló nagyon kevés maradt. (Rados Jenő hagyatéka.) Kutatásainak későbbi szakaszában a középkori és reneszánsz építészet emlékei iránt mutatott vonzalmat. „*A veszprémi vár épületei*” (M. Ép. Műv. 1953.); „*A vértesszentkeresztii templom újszerű megjelenése Árpád-kori építészetünkben*” (Acta Historiae Artium, 1958.) jelzik ezt az irányt. Mintegy a Kaposy által megfogalmazott művészettörténeti tézis ismétlődik meg utolsó jelentősebb munkájában; „*A magyar reneszánsz és barokk művészet Közép-európai helyzete*” c. nagyobb lélegzetű tanulmányában (Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények, 1958.), mely egyúttal nemzetközi kitekintés is.

Visszahúzó szerény típusú alkat volt — mondják róla, akik ismerték. A tudományos kutatás sok-sok csöndet kívánó egyéniségének megtestesítője.

Pusztai László

RÉVHELYI ELEMÉR

Fellner Jakab életműve a kezdetektől
az 1760-as évek közepéig

*A Magyar Tudományos Akadémián 1962. szeptember 25-én
tartott felolvasó ülés kéziratának részlete*

Előre bocsátom, hogy előadásomban nem szándékozom Fellner Jakab oeuvre-jének teljes bemutatására — ami reménytelen vállalkozás lenne egy felolvasás keretében —, hanem inkább az eddig még teljesen ismeretlen vagy tervbe vett és meg nem valósult alkotások ismertetésével szeretném e nagy építészegyeniségről alkotott ismereteinket kiegészíteni, s stílusát, szerepét a magyar építészet fejlődésében, történetében konkrétan meghatározni, helyesebben értékelni. Egyben reális képet kívánok nyújtani egy autódidakta, vérbeli építész fejlődéséről az elindulástól a beérkezésig.

Származása — értem alatta hovatarozását, a születési helyének meghatározását — sokáig kérdéses volt. Általában bécsi származásúnak könyvelték el, ami azért volt meglepő, mert műveiben tudatosan az osztrák s főleg Bécs kisugárzását, bécsi hatások követését vélték felismerni. A kutatás ilyenformán helytelen irányba terelődött, s a feltevések, a labilis útvesztőben, végül is illuzórikussá váltak. Pfeiffer János szívós kutatómunkájának és kiterjedt levelezéseinek köszönhetjük, hogy Fellner születése helyének s pontos évszámának ismeretében új nyomokat keresve, élete, működése jobban konkretizálható.

Fellner Jakab a régi monarchia morvaországi területén, Nikolsburgban, a mai Csehszlovákia Mikulov városában született 1722. július 25-én. E száraz anyakönyvi feljegyzésen kívül magyarországi megjelenéséig, vagyis 23 éves koráig, semmit sem tudunk az ifjú életéről. Nem ismerjük családi és szociális körülményeit, atyja munkakörét, környezetét, gyermekkorát, neveltetését, ifjúságát. Nem tudjuk hol és kinél töltötte tanulóéveit, ki volt mestere, mely városokat kereste fel vándorútjain, mielőtt Magyarországra érkezett, s általában kik és milyen korai tényezők hatottak egyéni stílusának kialakításában?

Nevével a tatai kapucinusok építkezésével kapcsolatban találkozunk először 1746-ban. A szerzetesek számára Kuttner Jakab komáromi vár-építőmester második terve alapján — mert az elsőben nem tartotta be a rend előírt regulái szerinti szabványos építészeti formát —, 1743-ban kezdték meg a munkálatokat. Kuttner Jakabról annyit sikerült megtudnunk, hogy előzőleg a temesi bánóság első kormányzójának, Claudius Mercy tábornoknak volt az építőmestere s Temesvár megerősítése után, mint kamarai építőmester Komáromba ment, az ottani vár helyreállítására. Csak néhány méter magasságban állhattak a falak, amikor 1745-ben beszüntették az építkezést. Ugyanis ebben az évben az egész országra kiterjedő bérharc indult meg a kőművesek részéről, akik tömegesen hagyták el munkahelyüket, sokan pedig hazájukba vándoroltak vissza.

A kőművesek ilyen szervezett összefogásával már a drezdai Zwinger építésénél is találkozunk 1718-ban, amikor a munkaidő önkényes meghosszabbítása, a túlhajszolt, embertelen megdolgoztatás ellen testületileg tiltakoztak. Magyarországon a bérkövetelések rendezése után is még sokáig érezhető volt a kőműveshiány. Kuttner is csak úgy tudta 1746 tavaszán folytatni a munkálatokat, hogy maga helyett egy nála jelentkező, vándoréveit befejezett 23 éves kőművespallért küldött le Tatába, Fellner Jakabot.

Fellner a legszerencsésebb pillanatban érkezett. A sokfelé foglalkoztatott öregedő komáromi építőmester már alig tudott mesterségében ele-

get tenni. Az ifjú pallér gyorsan tájékozódott, s helyesen mérlegelte a kínálkozó alkalmat. Ösztönösen megérezte, hogy Balogh Ferenc, az Eszterházy birtok teljhatalmú jószágkormányzójának pártfogása mellett a szépfekvésű, s fejlődésnek indult Tata alkalmas munkahelynek ígérkezik érvényesülésére, boldogulására. Itt esetleg néhány évi palléroskodás után a függetlenséget biztosító mester címet is könnyebben elnyerheti, mint a nagyvárosok céhtestületének korlátokat megszabó, könyörtelen légkörében. Döntött és Tatán maradt. S mint oly sokan a XVIII. században, Fellner is Magyarországot választotta jövője megalapozására és hazájának.

Még ugyanazon évben került Tatára a XVIII. századi Magyarország legjelesebb mérnöke, az európai hírű selmeci tanár, Mikoviny Sámuel is. Együttműködésük, barátságuk nagy hatással volt Fellner további fejlődésére. Sok hasznos gyakorlati és elméleti ismerettel gyarapította a fiatal kőművespallér műszaki tudását, aki építészeti tevékenysége mellett, csaknem egész életén át műszaki feladatokat is végzett.

Az uradalom és Tata fellendülése Eszterházy Józsefet, a nagyközség földesurát is nagy tervekre készítette. Legnagyobb birtokának középpontjában, a tatai vár területén új rezidenciát, a cseklészinél is fényesebb kastélyt óhajtott építeni. Előre láthatóan ugyanakkor, hogy a tervező munkáját kötetlenebbé tegye, elrendelte a régi várpalota romos részeinek lebontását. A szándék megvalósításához jó alkalmat nyújtott az építészetben is jártas jeles magyar kamarai mérnök tatai működése. Balogh felkérésére Mikoviny örömmel vállalta a terv elkészítését. De Eszterházy sokkal nagyobbbszabású, reprezentatív kastély felépítését határozta el, s így Mikoviny tervét nem tartotta megfelelőnek A tatai kastélyterv elejtése nem ad nyugtot Balognak. 1747-ben Bécs legjobban foglalkoztatott udvari építőmesterével, Anton Erhard Martinellivel tárgyal és meghívja Tatára. A terepszemle alkalmával áttanulmányozza a kívánságokat tartalmazó vázlatterveket, melyeket e célra már az ifjú Fellner készített el Balogh megbízásából. Martinelli magával viszi Mikoviny tervét, a Mikovinytól származó régi várpalota felmérését és Fellner vázlatterveit is. Balogh helyes kritikai érzéssel, pontokba foglalva írja meg saját és Martinelli véleményét, melyet azért tartunk fontosnak, mert tartalmában egy művelt magyar kismemes építészeti tanultságáról és hozzáértéséről kapunk szemléletes bizonyosságot. De nem kevésbé fontos számunkra az a megállapítás is, hogy a Mikoviny és Martinelli, továbbá Balogh között lefolyt személyes tárgyalásokba a mindjobban bekapcsolódó kőművespallér Fellner is lassanként megismerhette mindazon szempontokat, melyek egy magyar főúri kastély építésének sajátos feltételeit és kívánalmait tartalmazzák. Itt tartózkodásának már e rövid ideje alatt is Balogh és Mikoviny, majd Martinelli személyében olyan légkör veszi őt körül, mely lassan kialakítja lelkében a magyar életformának megfelelő építészeti szemléletet és igényeket.

A tatai kastély terve végül is csak ígéret maradt. Martinelli, az öreg mester nemsokára meghalt, de meghalt Eszterházy József is, s ezzel a tatai kastély felépítésének gondolatát jó időre félre kellett tenni. Fellner e nagy koncepciójú probléma magvetésénél csak csendes szemlélő — és rajzolóként vett részt, de már gondolatokat és belső ösztönzést kapott hasonló nagyszabású feladatok megoldására.

A tatai kapucinusok egyszerű templomának és rendházának építése mellett megsokszorozódott munkája. Az uradalom szerződést köt vele, s kisebb épületekre, mint uradalmi házak vendéglők, istállók, birkaaklok felépítésére kapott megbízást. De kijavítja a tatai középkori templomot, átalakítja a nagyigmándi, kocsi, vértesszöllösi és naszályi templomot, sőt rendbehozza a környei és császári tó zsilipjeit is. A közel kétéves sokoldalú foglalkoztatás nagyban gyarapította tudását, gyakorlati ismereteit. Munkáját az uradalom is megelégedéssel figyelte, s Balogh időszerűnek találta Fellner végleges megtartását. Előbb azonban biztosítani kellett számára az építómesteri fokozat elnyerését. Fellner az uradalom ajánló levelével a komáromi kőműves és kőfaragó céh előtt jelentkezett mestervizsgára, amelyet kiszabott tervfeladatának sikeres elkészítése alapján 1748. februárjában tett le. Mesterlevelének birtokában most már egyedül is vállalhatott nagyobb építkezéseket is. A királyi kamara is ellátja munkával, s a ráckevei kastély és gazdasági épületeinek kijavításával bízta meg.

Közben Anton Pilgram neves bécsi építómesterrel hozza őt össze a sors, kit az Eszterházyak már korábban is foglalkoztattak. Az Eszterházyak megbízásából építette fel a pozsonyi Erzsébet apácák templomát, a tallói és pápai kastélyt, s tervet készített a majki remeteség, a tatai új plébánia és a váci székesegyház számára. A találkozás nagy hatással volt Fellnerre, s műveinek megismerése azok tanulmányozása, sőt egyes épületein végzett átalakítási munkálatai csak fokozták tervezési és gyakorlati készségét. Az új földesúr, ifjabb Eszterházy József féktelen pazarlásai miatt azonban nem lehetett nagyobb munkálatokhoz kezdeni. Mégis az Öreg-tó partszabályozását, több iskola, paplak, malom, vendéglő, a tatai községháza a zsinagóga, Majkon két remetecella felépítését és a vértessomlyói plébánia templom átalakításait végzi el Fellner 30 éves korában.

A külföldön szórakozó ifj. Eszterházy József távollétében elárvult és elhanyagolt cseklési kastély, az Eszterházyak főrezidenciája, a század közepén már annyira megrongálódott, hogy csak nagyobb javításokkal lehetett további pusztulását megakadályozni. Balogh, aki szívén viselte az épület sorsát, azt a tanácsot adja tékozló földesúrnak, hogy a könnyelműen kiadott kölcsönök kamataiból restaurálni lehetne az épületet. A jóváhagyással máris megbízta Fellnert akivel együtt vizsgálták meg az épületet, hogy elsősorban a fedélszéket kellene rendbehozni. Fellner egy franciás, ablakosoros manzardtető tervét küldi el. De Eszterházy most már egyéb változtatást és bővítést is szeretne eszközölni az épületen, s arra kéri Baloghot, hogy a terven kívül a kastély felmérési rajzát is küldje el, mert a bécsi udvar főépítészével, Nicolaus Paccassival akarja a kastélyt helyreállítani. Az akadémiai felkészültségű Paccassi volt a Mária Terézia-korabeli osztrák barokk építészet egyik fő képviselője, Jean Nicolaus Jadot utóda. A helyzet ilyen alakulása csak pillanatnyilag érintette Fellnert kellemetlenül, mert Komárom város tanácsa csakhamar nagyobb építkezésekre szeretné őt megnyerni. Közben elkészült Paccassi terve is, melyet Fellner és Balogh kritikus szemmel bíráltak meg. Az eredmény, Paccassi terve nem került kivitelre. Egy év múltott el, amikor Fellner Cseklészre utazik a bontási munkálatok megkezdéséhez. Onnan azonban hamarosan beteges tér vissza Tatára, s baja annyira súlyos, hogy állapotáról Balogh egy Eszterházyknak írt levélben is megemlékezik: „A Kőműves Mesterünk halálra le betegedet és az múlt északa győre Doc-

torért küldöttem, mert sokat inkább hogy sem eőtet veszteném el, a ki a Dominiokban minden némő situatioját, szükségeit, erejét, módját már tudván, bizonyára sok veszteségünk lenne." Mintegy fél évig tartó betegsége után Fellner megkezdhette a cseklési kastély átépítését, melyhez új átalakítási tervet is készített.

Mennyi küzdés és harc, szívós kitartás kellett ahhoz, míg Fellner rivalisok nélkül önállóan kezdte meg egy igényesebb feladat teljesítését, ha ez az alkotás terén csak egy átalakítást jelentett. Közel 10 évig jelentéktelennek látszó, fáradságos gyakorlati munkásélet segítette és emelte fel a magabiztos, hivatását szerető, lelkiismeretes és munkáját csendesen végző egyszerű kőművespallért, a mindenkor szerény tatai építőmestert. Élete és működése új szakaszba lépett. S a magyar építészettörténet egy új névvel, Fellner Jakab nevével és alkotásaival gazdagabb lett.

Fellner átalakítási tervének értékelése szempontjából itt csak röviden ismertetem Cseklész, a mai Csehszlovákiához tartozó Bernolákovó régebbi kastélyépületét. Az Eszterházyak ősi fészke a Vág melletti semptei vár, a Habsburgok elleni függetlenségi küzdelemben erősen megrongálódott, korszerűtlenné vált. Ezért Eszterházy József országbíró, a szatmári békekötés után, 1714-ben a Pozsonyhoz közelebb eső birtokán új családi rezidencia felépítését kezdte meg. A torony falán elhelyezett felirat szerint 1722-ben fejezték be az építkezést, de valószínűleg csak akkor került tető alá, mert úgy külsején, mint belsejében még 1727-ben is szorgalmasan dolgoztak. A töredékesen fennmaradt számadáskönyvek adatai nagyjából tájékoztatnak az építkezés egyes szakaszairól, a résztvevő mesterekről s a munkarészletek kiadásairól. Így tudjuk meg, hogy 1716-ban két építőmester együttműködése gyorsítja meg az építkezés ütemét: Martin Billy, a Bécsben letelepedett olasz származású művészcsalád egyik tagja és Bartolomeo Vittever pozsonyi építőmester. Munkájukat nehéz elválasztani egymástól, de az elszámolások kis összegű tételei alapján mindketten valószínűleg csak kivitelező mesterek lehettek.

A két egymásba ható, összeforrt, de különböző építési periódusból kialakult, s így egymástól lényegesen eltérő stílusjegyeket mutató kastélyegyüttest az irodalom általában Johann Bernhard Fischer v. Erlach, a híres barokk építész művének vagy legalábbis iskolájának tartotta. Egy ilyen feltevéssnek azonban a legfelületesebb stíluskritika is ellentmond. A patinás névre való hivatkozás mindenestre azt igazolja hogy a cseklési kastélyt mindenkor kiváló alkotásnak tekintették.

A régebbi épület első és egyedüli ismertetését Bél Mátyás 1735-ben kiadott „Notitia Hungariae Novae Historico Geographica” című munkája adja meg. Szükszavú, de hiteles leírása szerint: a kisebb magaslaton álló, jó elosztású kastély bármely nemzet legfényesebb épületével felveheti a versenyt. Keleti homlokzatához kerek tornyokban végződő két szárny-épület csatlakozik, melyeket két öl magas fal köt össze, lezárva a négyszögletes udvart. Hasonlóan szép torony koronázza a főépületet is, alatta elhelyezett lépcsőzettel. A kastélyt téglával kirakott árkok s azon túl művészi elrendezésű kert, oszlopcsarnokos sétányok s hársfák szabályos rendje veszi körül.

Az udvari főhomlokzat és szárnyrészlet; ha eltekintünk a későbbi manzardtetős szerkezettől, a felmagasított középtoronytól, a bejárati és

földszinti ablaknyílásoktól; még az átalakítás előtti első koncepcióból meg-
hagyott eredeti stíluselemeket mutatja. Mivel a régi, négyszögletes alap-
rajzi elrendezése sem változott meg lényegesen az átalakítás folyamán,
így képzeletünkben könnyen rekonstruálható eredeti megfogalmazása.

Megjelenése tipológiailag érdekes állomás korai barokk kastélyépíté-
szetünkben. Hazánkban ugyanis az első jelentős világi barokk épület, az
ugyancsak Eszterházy család kismartoni kastélya volt, melyet az olasz
Carlo Martino Carlone épített a XVII. század második felében. Négyszög-
letes udvart magába foglaló, középkori falakra épült saroktornyos, zárt-
tömegű épülete még átalakított formájában is a régi, megerősített várkas-
télyokra emlékeztet.

Ezt követte újszerű megjelenésével Lukás v. Hildebrandt alkotása, az
1702-ben megkezdett ráckevei kastély mely alaprajzában francia minta-
képet követ. Cour d'honneur-ös megoldását azonban csak a későbbi, elég-
gé szervezetlenül csatlakozó egyszerű, alacsonyabb szárnyakkal példázza
abban az időben, amikor Cseklészen már az Eszterházyak kastélyát építik.

Hildebrandt 1711 körül épült féltoronyi kastélya sem mutat a főépü-
let és a szárnyak között szoros kapcsolatot, mert a szárnyépületek telje-
sen elszakadtak, s csak az oldalkapuk és a kerítésfal közvetítésével alakul
ki a cour d'honneur.

De míg a ráckevei és féltoronyi kastély minden újszerűsége mellett is
elszigeteltségükben idegenül hatottak a hazai kastélyépítészet fejlődésére,
addig úgy a kismartoni, valamint a cseklézi kastély bizonyos remineszcen-
ciákkal a harcokban állott ország tradícióihoz és igényeihez alkalmazko-
dó típust képvisel. Cseklészen a zártság csak részben oldódik fel, s mint
a francia városi hotelek utcai frontját, itt is a bejárati épületrészt ala-
acsony összekötő fal határolja, s a kapun keresztül ad betekintést az ud-
vari és a főhomlokzat díszesebb kialakítására. Az udvart lezáró földszin-
tes falrész, a szárnyak saroktornyai és a főtraktus tengelyébe állított ma-
gasabb torony, a magyarországi XVII. századi várkastélyok megoldásaira
emlékeztetnek. (Alsórákos, Aranyosmeggyes, Márkusfalva, Nagybicse,
Savnik, Rohonc, Görgényzentimre.)

A XVII. században felépült kastélyok egyenletes ritmusú, árkádos ud-
varaival szemben, Cseklészen meglepő, az udvari homlokzat tengelyére
koncentrált mozgalmas, erős plasztikai kiképzés. Lépcsőzetesen kialakított
középrizalitját pilaszterek elé állított hatalmas korinthusi oszlopok ta-
golják, felettük golyvázott és egészen sajátos módon, a sarkokban felület-
hullámmal forgásba lendült párkányzattal. A gerendázat ennyire szo-
klatlan, önkényes alkalmazása alapján — a kutatás meddőségében — szük-
ségszerűen a stíluskritika módszerét követve jutottunk el az 1753-54-ben
épült eperjesi volt minorita, később görög katolikus templom rokokó stuk-
kódíszes homlokzatához, hol e sajátosan egyéni vonás megismétlődik. Fel-
tevésünkben aligha tévedünk, ha e templom tervezőjében, Urlespacher
Gáspár építőmesterben véljük felismerni, a század első negyedében épült,
híres cseklézi kastély alkotóját. Hipotetikus következtetésünket alátá-
masztja Urlespacher néhány fennmaradt kastélyterve is, melyek további
és azonos feladatkörre utaló megbízatásai mellett szólnak. Működését je-
lentősnek kell tartanunk, mert 1742. őszén Grassalkovich Antal, gödöllői
kastélyának felépítése előtt a cseklézi kastély tervét kérte megte-
kintésre.

Fellner számára — ha átépítés jellege is volt megbízatásának — mégis Cseklész jelentette az első nagyobb szabású feladatot. Kompromisszumos tervét a helyi adottságok megkötöttségével, elődje alkotásának tiszteletben tartásával, a korszak megváltozott ízlésének s fokozott igényeinek megfelelően az esztétikai összhatás irányelvének szellemében igyekezett megoldani. A harc, melyet előkelő riválisával, Paccassival folytatott, csak erősítette önbizalmát, hivatásérzetét, s kijelölte művészegyenisége útját egy olyan nép és társadalom környezetében, melynek politikai helyzete gazdasági viszonyai, életformája, történeti múltja és tradíciói bizonyos tekintetben eltérőek voltak a nyugati feudalizmustól. A versenyt, mely a Béctől való függetlenítés gondolatával indult meg, Fellner nagyobb gyakorlati érzéke és realisabb, meggyőzőbb elképzelése döntötte el.

1754-ben kezdték meg az átépítést. Legelőször a régi korhadtt fedélszéket, a szárnyakon végigvonuló ballusztorsort s a szárnyvégződések kerek tornyait bontották le. Helyükre tetőablaksoros, magas, íves manzardfedél került, mely egy szintmagassággal megemelte az épületet. Már az előző fedélszék is manzardtető volt, s mint a korabeli városi ház építkezéseknél általában, a hazai építészet terminológiájában, mégis itt találkozzunk először a „francia födél” elnevezéssel. Balogh az állandóan Bécsben tartózkodó Eszterházyhoz intézett levelében kérdezi: „tetszik-e ismét francia födét csináltatni, mely alatt szép szobák készülhetnek, s melyeket a subteraneus épületekből jó részt megkímélhetnénk.” Az ácsmesterrel kötött szerződés szövege is utal a francia mód szerinti szerkezésre.

A tetőablakok és oldaltornyok azonos szintmagasságú ablaknyílásai már kosárvíval záródnak, felette volutás szemöldökpárkánnyal. A kosárví alkalmazása állandó jellegű motívuma Fellnernek, melyet ő népszerűsített az országban. Itt és más korábbi alkotásaihoz Fellner egyéb építészeti formát és díszítő elemet is vett át az érett barokk és regence motívumkészletéből. Ezeket azonban a harmonikus egység megteremtése céljából — ha a rokokó szellemében is — mindig az építészetnek alárendelt új értelmezéssel, könnyed, világos, s finom megérzéssel alakította át.

A főépület kulisszaszerűen meghagyott régebbi, magasabb középírzalitja felett, közbeiktatott ballusztrádos attikafal emeli meg az előrelépő fedélszéket, háttérrel adva az ugyancsak felmagasított, lanternával koronázott elliptikus alaprajzú, karcsú középtoronynak. De megváltoztak a szárnyak homlokfala elé állított régi kerek tornyok is. Helyükre asszimmetrikus elhelyezéssel emeleti szintekre osztott, rézlemezzel borított négy-szögletű tornyok kerültek, kitöltve a szárnyak homlokfala és az udvart lezáró, széles terasz közötti külső sarkot. Az őrség helyiségeit magában foglaló terasz a tornyokkal csaknem azonos alapterületű bővítést kapott az udvar két sarkában, amelyre a szárnyak első axisából nyíló ajtón juthatunk keresztül. (Ma csak a baloldali szárny ajtaja van használatban.) Négy épületrész sarkai képeznek itt festői csoportot, szép kitekintéssel a Kis-Duna ágra és a termékeny Csallóközre.

Ugyancsak itt találkozzunk először egy Fellnerre jellemző stílusjeggyel, az épületrészek letompításával. Borromininek a térbelső sarkain alkalmazott motívumát, mely a francia regence stílusnak lett a jellegzetessége, Fellner is előszeretettel használja fel a belsőben a konkáv, a külsőben a konvex és konkáv formában váltakozva. E kis íves átmenetek

megtörik a sík felületek összemetsződéséből adódó élek keménységét. Az erőteljes, rusztkus armirozást egy játékos, sűrű vízszintes sávozás váltja fel. Elmosódnak a falakat határoló és a térformát határozottan kirajzoló vonalélek s a nagy felületek, súlyos tömegek dinamikus hullámszáma helyett csak a sarkok kisebb mozgása, enyhe rezdülése irányítja tekintetünket a következő oldalra.

Sokkal kötetlenebb, nyugodtabb és egységesebb a park felőli homlokzat kialakítása. A Sala terrena s a dísztermet magába záró, oromzat nélküli középrizalit alig emelkedik ki a homlokkal síkjából. Hangsúlyát magassága, teljes párkánya, pilaszteres tagolása, a földéig nyújtott, s csak a felső sarkokban enyhén lekerékített keretelésű franciás ablakai, ovális nyílásai, az oszlopos bejárat és nyugodt vonalú ajtóai adják meg. A homlokzat egy újabb fellneri kezdeményezést indít el, mely a falsík lépcsőzetesen a közép felé emelkedő ritmikus szakaszaival és azok változatos felületkezelésével jut kifejezésre. Földszintjén az egész homlokzatot összefogó vízszintes vonalazás, míg az emeleten a falrétegződés egyes szakaszait határoló és felületritmusként ható, a fal textúráját élenkítő vonalazás figyelhető meg.

Belseje csak annyiban változott meg, hogy a régebbi szűkös és egyszerű lépcsőtér két oldalra vezetett lépcsőzetének kőbábos korlátját lendületes vonalú kovácsolt vasrács váltotta fel. Kedvezőbb megvilágítást kapott a három ovális ablaknyílással felmagasított díszterem is. A termek és szobák pedig stukkó mennyezettel, freskókkal, márványkandallókkal, rokokó kályhával, festményekkel, szobrokkal, értékes gyűjteményekkel, fényűző berendezéssel gazdagodtak.

A cseklézi kastély átépítési terve eredetileg a fedélszék kicserélésével indult el. Építkezés közben azonban mind több probléma és kívánság merült fel az egyes épületrészek, szerkezetek, építészeti és díszítő elemek kijavításával megváltoztatásával kapcsolatban. Balogh levelezéséből tudjuk meg, hogy az igények növekedésével Fellner a munka menetében újabb és újabb részletterv készítésére kényszerült, s így a négy évig tartó munkálatok végül is gyökeres átépítést eredményeztek.

A megkötöttségek, az adottságokból adódó kényszerűség és a tatai építőmester alkotói szabadságát mérséklő alkalmazkodása dacára a tömegében nyugtalan, s ugyanakkor festői megfogalmazású épület igen sok arány- és részletfinomságot rejt magában. Fellner kísérletnek tekinthető szárnypróbálgatásából, kompozíciós módszerének szerényen elhintett építészeti finomságaival szövődik az épület harmónikus egységbe. Ezzel enyhítette, kiegyenlítette a súlyosabb érett és a könnyedebb kései barokk ketősségéből eredő feszültséget.

Az átalakított s újonnan berendezett kastély hírnevét még jobban emelte kertművészetének csodálatos szépsége, nagyszerűsége. A chantilly kastély parkjához hasonló francia kert elrendezését, melyről az egykorú feljegyzések az elragadtatás hangján emlékeznek meg, ugyancsak Fellner tervezte meg. Mellette munkatársaiként Mertinger Kristóf cseklézi és Mátyás tatai kertész működtek.

A községet és kastélyt körülvevő, Kiskárpátoktól övezett lankás táj, az erdőségek és síkságok változatossága, a kastély alatt csörgedező, s a területet átszelő Fekete víz patakja, valamint a Kis-Duna ág kanyargós

partvonalala olyan természeti adottságok voltak, melyek a természetformáló, lenyűgöző és raffinált francia barokk kerteknek éppen úgy kedveztek, mint a szabad természet rajongóinak romantikus és szentimentális hangulatát kísérő festői, tájképi kertmegoldások. A kastélyépítés és a régi elhanyagolt kert újjáépítési munkálatai párhuzamosan haladtak.

Még az első építkezés idejében létesített kisebb parkból fennmaradt a Duna felé vezetett egyenes útvonal hársfasora, a geometrikus rendszerű virágos kert, a régi fácnos, egy centrális alaprajzú kápolna, melyet 1727-ben Partenhauser Ferenc pozsonyi építőmester épített, s egy madárház. Mindezeket meghagyta Fellner, s bővített tervezetében sugárszerűen elrendezett fasorok, átvágások, virágos parterek, nyírott buxusok, lugasok, újabb fácnos kert, vadaskert, hidak, szobrokkal ékes olasz pavillon, holland stílusú házak, vadászházak, eremitage, két kerti lak, kertkapuk, 17 szökőkút, 35 talapzatra állított váza kapott helyet. Az építőművészet és a kertművészet szerencsés összhangja kedvezően változtatták meg az új együttes külső képét. Az ország legszebb kastélyaként emlegették Cseklészt, s mint egykor a La Notre-tól tervezett chantilly és a Vaux-le-Vicomte kastély parkja Versailles-nak, úgy a cseklézi kert Eszterháznak, a mai Fertődnek szolgálhatott mintaképül. 1758-ban fejezték be a munkálatokat, s ezt követően néhány év múlva, 1762-ben, amikor Eszterházy Ferenc udvari kancellár örökölte a birtokot, újabb természeti és művészeti létesítményekkel gazdagodott a kastélyegyüttes. Cseklész kedvelt és gyakori látogatási és tartózkodási helye volt a bécsi udvarnak, s éppen úgy hajlékot adott az életörömeiket hajszóló gáláns, arisztokrata társadalmi életnek, amint azt Bessenyei György „Eszterházy vigasságok”-jából ismerjük.

Fellner gyakori cseklézi tartózkodása alatt az uradalom kisebb épületeit is megépíti. Így az ottani lovagló iskolát, az uradalmi számvevőség épületét, a sörházat, a „Kék róka” és a Zöld fa” vendéglőt. Az uradalomhoz tartozó Semptén a régi vár tornyát javítja ki, s Szereden pedig sörházat épít.

Sokat utazik ezekben az időkben. Nem számítva a cseklézi utakat, ellátogat Pestre, Vácra és Bécsbe. De leggyakrabban Pozsonyban tartózkodik. 1758-ban Grassalkovich Antal is magához hivatja Nyitra megyei birtokára, Komjátiba, ottani kastélyának megtervezésére. Ezek az utazások gazdagítják benyomásait. Nyitott szemmel jár, figyel a országban folyó építkezéseket, megismerkedik a változatos magyar tájjal, s a néppel.

Ugyanezen időben a tatai és gesztei domíniumban is növekednek az építkezések. 1754-ben a tatai szentivánhegyi középkori templomromot alakítja át, Kálvária kápolna számára. Meghagyta a gótikus templom poligonális szentélyrészét a támpillérekkel, de csúcsíves ablakait befalazta, a belsőjét félkörívesen zárta le. Megvilágítását az oldalfalakba vájt egyszerű keretelésű ablaknyílásokon át kapja. Két kis kiülési pilaszterrel határolt homlokzata kedvesen egyszerű. Egyenes záródású, keretelt bejárata és a föléje helyezett finom plasztikájú rokokó kartust két oldalról ívesen egybekapcsolt, szabadon kilépő fejezet nélküli pilaszterek fogják közre. Vázakkal díszített, ellentétes mozgású, volutákkal szegélyezett oromzata mögött huszártoronyyszerű, kecses, törtvonalú tornyocska emelkedik ki. Három- és félévszázad időtávolságát fűzte egybe Fellner. A középkor és a

barokk, két különböző érzésvilág hangulatos ötvözése, tükrözése, melyben az architektónikus nyugalom és a rokokó játékos könnyedsége harmónikusán jut kifejezésre.

Belsejét Bäder János pozsonyi festő kissé naiv freskói díszítik. Illuzionisztikus festett baldachinos oltára Krisztus kereszttelését, elliptikus keretelésű menyezetképe a világ teremtését ábrázolja.

1755-ben a várterületet körülvevő vizesárkon átvezető régi faszerkezetű hidat lebontják, bejáratát befalazzák. Fellner a romos várkastély tengelyében megnyitott új kapunyíláshoz négy-kosáríves hidat épít.

A kisebb jelentőségű épületek egész sora készül ezekben az években a két domíniumban.

1759-ben megkezdik a szári plébánia templom felépítését. A megbízás nem jelentett különösebb feladatot, mert az új telepések újonnan megalakult plébániája csak szerény anyagi keretet tudott biztosítani a kivitelezésre. De a három boltszakaszos, egytornyos templomtípusnak ezen első megfogalmazásában már olyan alapelemek ismerhetők fel, amelyek a további érlelés és fejlődés folyamatában, e műfajban, határozott jellegzetességei lesznek egyéni stílusának.

1760-ban kezdi meg az első alapjaiból elindított templomnak, a kecskédi templom felépítését. Az egytornyos falusi templomtípusnak ezen első megfogalmazását már olyan kompozíciós elvek határozzák meg, melyek egy lényeges vonatkozásban, az épülettömeg és toronytest egymáshoz való viszonyát szerkezetileg és esztétikailag megváltoztatják. A régebben épült egytornyos templomok erőteljesen kilépő és súlyos toronytestek uralmát megszünteti, kapcsolatuk a templomhajóval szervezesebb, tömeghatásuk nyugodtabb, arányuk kiegyensúlyozottabb lesz. A hajótest és a torony egyöntetűsége lehetővé teszi a homlokzat egységes és harmónikus kialakulását és a torony megváltozott szerepében valóban koronázza az épületet. Három részes párkány zárja le a keskeny és magas homlokzatot, melyet még jobban felmagasít a homlokzat legmozgalmasabb része, a föléje emelt attikás rész kétoldali volutás öromfalával és vázadíszszel. Innen emelkedik a kétrészes, magasba nyúló nyílásokkal fellazított torony és a hegyes csúcspan végződő toronysisak. Változatos tagolással a kissé kiemelt toronyszélességű középrészben új kezdeményezést indít el Fellner. Minden erőteljes plasztika nélkül fűzi egybe a lizenák közé szorított füleskeretelésű, megnyúlt bejárati és karzati ablaknyílást. Finom vonaljáték alakul ki az építészeti elemek között. Kár, hogy a második világháborúban erősen megsérült templom helyreállításakor a két nyílást összefűző volutás részt elhagyták.

Hasonló kötetlenséggel építi fel Fellner az első kastélyépületét az idegen földbirtokos Lamberg család részére, 1762-ben.

Az együttes újrendszerű felfogásával és megoldásával teljesen eltér minden előtte épült hazai barokk kastélytípustól. Elrendezése Daniel Marot 1712-ben kiadott metszetsorozatában közzétett kastélyterveinek egyik alaprajzát közelíti meg legjobban. Szimmetrikus elrendezésű, tömegében mindkét hosszanti homlokzatán erősen tagolt egyemeletes főépület, közép-
rizalittal és karokkal, szárnyakkal. E rövid szárnyakhoz az udvari homlokzat felől két oldalt ívesen vezetett fedett folyosó közvetítésével, sze-

mélyzeti lakásokat és gazdasági-háztartási helyiségeket magában foglaló földszintes épületrészek csatlakoznak, melyek a bejárat kerítésfalához tapadó kis manzardtetős kapuőrző pavilonokkal együtt négyzetes alaprajzú udvart zárnak le. Oldalnézetben a főhomlokzatok rövid szárnyai egységes frontot alkotnak, s ezek a főtraktus nyeregteretős szerkezetével szemben ívelt, manzard lefedéssel jelzik összetartozásukat. Külsőben a hossztengetlyre merőlegesen átható épülettettek benyomását keltik. Itt a sarkában lekerekített főtraktus — a főhomlokzatok középrizalitjához hasonlóan — teljes szélességben erőteljes rizalítként szerepel, félsátortetős fedélszerkezettel.

A főépület hosszirányú terjeszkedésével, elnyújtásával szemben a tömegszerűség elve érvényesül jobban. Oromzatos középrizalitja, és ezzel csaknem egyenlő értékű tömör szárnyrészek súlyos ritmusa, plasztikusan tagolják az épületet, mely kisebb méretei ellenére is erőt fejez ki. Az U alaprajzú cour d'honneur-ös kastélyok típusától annyiban tér el, hogy a díszudvar jeleget a melléképületek adják meg, melyek nem szervesen, hanem lazán csatlakoznak a főépülethez. Az egyéni stílusjegyek mind gazdagabban, tudatos következetességgel jelentkeznek. A főtraktus kihangsúlyozása, kiemelése érdekében az udvar oldalát lezáró épületek megkülönböztetett, egyszerűbb kivitelben vesznek részt az együttesben. Francia mintát követve, szerepük alárendelt.

Díszítésmentes egyszerűség jellemzi az épületet, s a függőleges tagoló elemek hiánya csak fokozza tömegszerűségét. Legsajátosabb fellneri vonása a falfelületek és nyílások változatossága. A manzardtetővel lefedett, plasztikus megjelenésű középrizalitok és rövid szárnyak változatosabb falképzésükkel emelkednek ki. Vízszintes vonalazású lizénák, hornyolt sarkok, szegélyek, átmeneti részek, s mélyített tükörbetétek kísérik, élénkítik dinamikus, súlyos mozgásukat. Mérlegelt és változatos ellentmondások jelentkeznek az épülettett nyugodt, sima falsíkjával szemben. A főhomlokzat középrizalitját még íves oromzat is koronázza, óralappal. Kosárirés és szegmensíves ablakai megnyúltak, s a zárókő helyére az épület egyetlen ékessége: kecses rokokó dísz került. Még a kémények elrendezésében is kerüli az egyhangúságot. A változatosság, a válszétkosság, a derűs ritmus, a részletfinomságok tartják fenn a barokkos tömeg s a részletformák nyugtalan rokokós könnyedsége közötti egyensúlyt, kiegyenlítettséget.

Itt jelenik meg hazánkban először a régence s a XV. Lajos stílusára annyira jellemző fülke-szerűen hornyolt, befelé mélyedő, sugaras vonalazással élénkített bejárat. A hazánkban is elterjedt oszlopokkal, pilaszterekkel, szobrokkal és gazdag plasztikai díszekkel keretezett festői, súlyos barokk erkélyes bejárattal szakítva, Fellner az épület egyszerűségéhez jobban illeszkedő, franciás bejáratí típust honosítja meg. Vándoréveinek emlékei és tapasztalatai most, a teljes szabadsággal megfogalmazott építkezéseinél termékenyítik meg fantáziáját, s ha az átvett motívumok még bizonyos eklektikus módon jelentkeznek alkotásaiban, egyéni értelmezésben nemcsak Fellner műveiben, de a XVIII. század második felében hazai építészetében is új igazolást, irányt jelölnek meg. Az osztrák bécsi barokk hatását Fellner nyomán már egy frissebb, derültebb, könnyedebb és kötetlenebb építészet csökkenti. Ennek megfelelően a bejárat feletti kőrácsos erkély is új formát kap, s a személyesen játékos, rokokós

konzolokkal alátámasztott, hullámosan kihajló erkélyt a könnyebben formálható, lendületes és kecses vonalvezetéssel kirajzolódó vasrács váltja fel. A mögöttes falrészek és az erkélyen megjelenő emberalakok így egészükben láthatóvá válnak. Kihasasodó vasrács védi a földszinti ablakokat is.

Egyszerű belső elrendezése mellett meglepő a középrizalit kis terére korlátozott, de jól megvilágított lépcsőtér kialakítása. Eredeti, merész és szellemes megoldással az előtérrel és a folyosóval összekapcsolt szűk helyen három karcsú pillérrel és kosáríves boltívvel gyámolított kényelmes íves karú lépcső vezet az emeletre.

A vidéki nyaralás célját szolgáló kastélyépületből természetesen hiányzik a díszterem. Helyette a lépcsőtéren áthaladó földszinti folyosóból, vadásztrófeákkal teleaggatott oblongumalakú, kisebb terem nyílik melyet a kert felé tekintő középrizalit foglal magába. Az épület polgáris színezésű kismemesi emeletes barokk kúriának felel meg inkább, mint arisztokratikus gögben csillogó főúri kastélynak.

Fellner móri működéséhez tartozik még a közeli szőlődombon elhelyezett borospince fölé emelt lekerekített sarkú, lizénás keretelésű présház is.

A móri kastély nemcsak Fellner fejlődésének fontos állomása, hanem a magyar barokk kastélyépítészetben is jelentős fordulatot jelent.

Az 1762-es év új korszakot jelentett a tatai és a gesztesi uradalom vezetésében. De egyben változást is Fellner művészetének fejlődésében. Ifjabb Eszterházy József 1762-ben meghalt, s minthogy gyermekei nem voltak, egy korábbi családi megegyezés alapján atyja elhalt fivérének, Ferencnek gyermekei Miklós, Ferenc és Károly örökölték a galánthai ág összes birtokait. Az 1762. január 25-én megejtett osztozkodás szerint Miklósnak a tatai és gesztesi, Ferencnek a cseklészi és a semptei, s Károlynak az egri püspöknek a pápai-ugodi és devecséri birtok jutott osztályrészül. Mindhárom testvér vezető szerepet játszott Magyarország XVIII. századi közéletében. Miklós és Ferenc, mint a bécsi udvari arisztokrácia befolyásos tagja politikai téren, s Károly egyházi vonatkozásban töltött be fontos helyet.

Eszterházy Miklós sikeres diplomáciai tevékenységét nagyrabecsülte az udvar, s követi megbízatai alóli felmentése után, elismerésül egyéb kitüntetések mellett 1762-ben a magyar testőrség kapitányává nevezték ki. Nagy látókörű, művelt férfi volt, aki mint a monarchia követe, kapcsolatot tartott fenn Madrid, Párizs és Pétervár udvari körével, megismerkedett Nyugat és Kelet kulturális életével, művészetével, de nem volt mentes az udvari környezet üres külsőségeitől, szokásaitól, hibáitól.

Eszterházy Miklós mindkét fivére a birtokkal együtt főúri kényelemmel berendezett kastélyt is kapott örökségül. Ferenc a cseklészi, Károly a pápai. Egyedül Miklósnak nem volt még állandó rezidenciája. Hiányát eddig nem érezte, mert követi kiküldetéseiből visszatérve az Eszterházyak bécsi palotájában lakott. Öröklött birtokát nem ismerte. A magyar testőrség vezetésének átvételekor azonban elhatározta, hogy birtokainak középpontjában, Tatán a csak hírből ismert omladozó régi várkastély helyén nagyszabású kastélyt építtet. Tervéhez Servadoni tanítványát, az 1760-ban Bécsben letelepedett Isidorus Canevale francia építész kérhette fel, kinek működésére, új stílusára az udvar is felfigyelt. A kiépült császár-

városban, s Ausztria tartományaiban ebben az időben nevesebb építésszerítőkán jutottak nagyobb feladatokhoz, megbízásokhoz, s ezért szívesen vállalták a magyarországi megbízásokat. Ez a jelenség világosan mutatja, hogy a monarchia építkezéseinek súlypontja a század közepén már Magyarországra esik. Így Migazzi Kristóf bécsi hercegérsek — 1761-től váci püspök is — a jövedelmét kiegészítő váci püspökség központjában Canevalet bízza meg a székesegyház, később egy diadalkapu felépítésével. Migazzi szándékáról tudomást szerezhetett Eszterházy Miklós, s ezt az alkalmat felhasználva a Magyarországra induló Canevalet megbízta tatai kastélyának felépítésével. Canevale 1762. április 7-én érkezett visszatérő útjáról Tatára. Nem tudjuk, hogy a váci terepszemle és az esztergomi Bakócz-kápolna felmérésén kívül mit végzett, s mennyi ideig tartózkodott Tatán, de arról sincs tudomásunk, hogy a tatai kastély számára tervet készített volna. Klasszicista szellemben fogant elgondolásai és vázlatai — ha ilyeneket készített is volna — főúri körökben még aligha találhattak megértésre, amint a bresloui meghívásakor, a leégett Hatzenfeld palota felépítéséhez készített tervét is elvetették hűvössége miatt.

Mindenesetre Fellner ismét egy új művészegyeniséggel állt szemben. A nálánál fiatalabb Canevale egy magasabb és új felfogást megjelölő építészeti iskolát képviselt, mely határozott irányelvekkel haladt a klasszicizmus útján. E találkozás és megbeszélés nem is maradhatott nyom nélkül, bár a tervbe vett építkezésben Fellnernek csak a kivitelezés szerepe jutott volna. Az ambíciózus, de még ismeretlen tatai mester a mellőzésbe aligha tudott belenyugodni. Itt ismét testi-lelki pártfogójának, Balogh Ferenc kezét véljük felismerni, amikor Fellner érdekében olyan értelmű ajánlatot tehetett új földesurának, hogy kísérletképpen a terv elkészítésével a tatai mestert is bízza meg, akinek foglalkoztatására ha egyelőre csak szükségképpen, de ekkor már az egri püspök, Eszterházy Károly is számított. Eszterházy Miklós azonban személyes látogatásátol tette függővé elhatározását, mert előbb helyszíni szemlét akart tartani örökségül kapott tatai birtokán...

Eszterházy Miklós ottlétekor csakugyan elrendelte kastélyának felépítését, amelyre évenként 20.000 forintot kíván fordítani. Utasítást ad a vár területének megtisztítására, régi épületeinek lebontására, s tervek készítésére, vagyis inkább vázlattervekre, melyek már erősen foglalkoztatják a kőművesmestert.

Lázás sietséggel fogott Fellner a munkához, úgy érezte, hogy e nagyjelentőségű feladat sikeres megoldása kiemelhetné eddigi ismeretlenségéből. Nem vágyott hírnévre, mert végtelenül szerény ember volt, csak több alkalmat, lehetőséget kívánt építészeti fantáziájának megvalósításához, s nagyobb, igényesebb munkaterületet és megbízásokat képességeinek kifejlesztésére. Egy december 3-án keltezett levél a tervezés haladását jelzi. „Öt hete készülnek a tervek, s még két vagy három hét szükséges a befejezéshez.” Balogh maga is nagy figyelemmel kíséri a tervezési munkálatokat, melyek december 28-án abba a stádiumba jutottak, hogy az új esztendő elején Fellner a kész terveket Bécsbe viheti. Reméli, ha a kivitelezését Eszterházy Miklós nem találja költségesnek, próbálni fogja azokat, sőt másoknak is megmutatja. 1763. január 15-én Balogh már részletesebben, örömmel és áradozva számol be: „Böhm ingenieur és a kőmű-

ves mester Bécsben vannak. A kőműves mester várnak delineatiojával, melyen két egész hétig harmadmagával dolgozott. A várnak udvarát egy hajszálra való egyenlőségre hozta. Az épület a világnak mostani gusztsu-sában oly rendes mind külső tekintetében, mint belső diviziojában, hogy magammal el hitetem, más exceptiot nem talál ő Excellentiája, hanem hogy talán sokallni fogja. Az épületen körül a várnak többi része sőt árka is egészen szép ékes kert, mellyekben a várbul két felül le járó garadicsok, és mint á várban, mint árkában ugró vizek lesznek és folyó vizek lesznek.”

Eszterházy Károly az elkészült tervek hallatára bármennyire is szeretete volna Fellnert Egerben látni, belátja, hogy a tatai és gesztesi uradalom nagyobb építkezéseket kíván. „Tata, Gesztes érdemes nagyobb e-pületre, nem szükséges azt egyszerre készíteni, de a delineatiót (a várkastély tervét) méltó nagyobbra venni.” Ezért az erősen foglalkoztatott tatai mesterről egyelőre lemond, s más mesterek után érdeklődik. Az eg-ri püspök türelmetlenségével szemben Balogh lelkesedése tovább foko-zódik, s még mielőtt még Fellner visszatért volna bécsi útjáról, örömmel írja: „Az ide való kőműves mester meg érdemi á paumester nevet, amint acclusán bizonetya, valóban helyes és szép is a várnak delineatioja, melly-ben az épület nem máskép, hanem mint szép és ékes kertben állani fog.”

Balogh ajánlása, javaslata felveti a kőművesmester és építőmester kö-zötti megkülönböztetést, mint a mesterségbeli tudás különböző fokozatait. A kérdés élesen rávilágít XVIII. századi építészetünk fejlődését kialakí-tó, mozgató, alkotó erők értékelésére, egyben mestereinek társadalmi helyzetére. Az építőmester elnevezés, a céhrendszer zárt kötelékébe tarto-zó kőművesmesterek soraiból való kiemelést, egy magasabb képességnek és felkészültségnek megfelelő elismerési fokot és megbecsülést jelöl meg. Megadása nem függött a hatóságok, az intézmények vagy a szakemberek döntő véleményétől. Eléréséhez sem vizsga, sem bizonyítvány, sem oklevél vagy hivatalos úton történő előléptetés nem kellett.

A polgári társadalmat érintő elismerő fokozatot a nagyközönség adta meg teljesen pártatlanul, éppen a nagyobb tudás, tehetség és sikeres mű-ködés alapján. A XVIII. században használatos építőmester megjelölés, fő-képpen a tervezésben kiváló és elismert mesterekre vonatkoztatható, kik a kivitelezés vállalása mellett az építészet művészeti, esztétikai vonalán emelkednek ki céhtársaik közül. Megbízásokat nemcsak az építettő fő-urak és a polgárság részéről, hanem már hivatalos helyekről, a Kamará-tól, a megyei, a városi és az egyházi hatóságoktól is kaphattak. A me-gyei és a városi építkezéseknél azonban tervük kivitelezését mindenkor a helybeli mestereknek kellett adniok, mert a megépítés munkálatai szá-mukra létfenntartásuk biztosítását jelentette. Ezért a céh tagjai féltéke-nyen őrizték, védelmezték és szigorúan alkalmazták jogaikat a helyi céh-testületen kívül álló építőmesterekkel szemben.

Fellner anyagi függése az uradalom részéről nem jelentett korlátokat, s mint Komárom megye és az uradalom építőmestere szabadon, tetszése szerint vállalhatta a megbízásokat, sőt a városok falain kívül azok kivi-telezését is.

A bemutatott kastélytervek valóban nagy feltűnést keltettek Bécsben. Az udvar bizalmas köréhez tartozó Sulkovszky Sándor lengyel herceg a-

zonnal felhívja Fellnert, lengyelországi kastélyának felépítésére. A bécsi siker hallatára Eszterházy Károly figyelme és érdeklődése is most mindjobban az ismeretlen tatai építőmester felé fordul. 1763. február 12-én szinte féltő gondoskodással, de ugyanakkor titkolt örömmel és reménységgel írja Balognak, hogy „Kegyelmednek lehet külön öröme nevelésében, mivel a Tatai Baumeistert már Lengyelországba el viszik, tsak magát meg ne rontsa a sok utazásban, munkában. Szívesen itt látom meg térésében és talán közelebb esik is neki erre (Eger felé) vissza menni.”

Bennünket talán nem is annyira az őszinte lelkesedés és a Fellnerért meginduló versengés ténye lep meg, mint inkább a levél azon sora, melyben Eszterházy Károly elismeri Balogh fáradozását, tanító jellegű, irányító, tanácsadói tevékenységének Fellner tehetségében megnyilatkozó eredményét. Itt természetesen nem szabad valami építészeti elméleti és szakmai-gyakorlati oktatásra gondolni, s még kevésbé olyan kapcsolatra, mint amilyen mester és tanítványa között keletkezhet. Balogh nevelői szerepe éppen ezáltal kap nagyobb hangsúlyt, hogy mint tapasztalatokban gazdag, nagyműveltségű és művészeti kérdésekben is járatos magyar kismester maga jóindulatú pártfogásával, baráti s csaknem atyai gondoskodásával és szeretetével irányította az egykori monarchia területéről jött ifjú Fellnert. Rávezette őt a hazai viszonyok megértéséhez, a hazai ízlés, igények, tradíciók és építészeti felfogás felismeréséhez. Felelősségteljes bizalmi állásában Balogh ezt a segítő, nevelő feladatát mindenkor csendes kritikájával, megjegyzéseivel s a magyarság jövője felé tekintő, haladó szellemű kismesteri társadalmának szemszögéből végezte. Önálló nézeteiben s javaslataiban a feledésbe ment hagyományok tiszteltele érződik. A múlt és a folyó építkezések iránti érdeklődésből következik, hogy az önmagában kialakított építészeti véleményeit már előző építészeti megbeszéléseiben, Mikovinyvel, Martinellivel és Paccassival szemben folytatott tárgyalásaiban is érvényesíteni tudta.

A katolikus restauráció korszakából fakadó és főúri köröktől beléplántált protestánsok elleni szigorú intézkedéseitől eltekintve, Balogh mindenkor a racionalista életforma követésére törekedett. Világszemléletének is ez adja az alapját. S ha a Fellner által tervezett főúri kastély képe még a barokk architektúra pompázó megjelenésével köti le érdeklődését, amit ő maga is költségesnek tart, de az elrendezés, a környező természet és az épület hangulatos, egységes összeforrása határtalan lelkesedést vált ki természetszerűen lelkületéből.

Fellner esztétikai-művészeti fejlődésének és alkotó tevékenységének megítéléséhez, valamint alkalmazkodásának s a hazai építészet új fordulatot jelentő alakulásának megértéséhez, immár mint el nem hanyagolható tényezővel számolnunk kell az építető, megbízó vagy mecénás közvetlen ható ízlésével, befolyásával is. Nem egyedüli példa, hogy az építetők, a megrendelők saját elgondolásukkal, kívánságaikkal, programadásukkal befolyásolják a terv megszületését. De túlzott loyálisra és megalázottságra vezethetők vissza mindazon szájhagyományok és feljegyzések, melyek különösen az uralkodók, a fejedelmek és a főurak személyével hozzák kapcsolatba egy-egy terv elkészítését. A megrendelő részéről felmerülő kívánságok csakis az építész térszemlélete alapján, fantáziájának erejével, az elrendezés és szerkezeti problémák megoldásával és rendelkezésre álló

építészeti anyag megfelelő felhasználásával önthetők esztétikai értelemben vett téralakítási formába.

Az építkezés azonban sokrétű, bonyolult feladat, melynek művészi-elméleti és technikai-gyakorlati megoldásai vannak.

Fellner aki függetlenítette magát a cérendszer kötelékétől, s annak csak formálisan volt tagja, szívesen vette a jóbaráti viszonyból eredő ösztönzést, felvilágosítást, véleményeket, tanácsokat. Érezte, hogy a haladást gátló céh-intézmény kötöttségeket jelentő konzervatív testülettől nem tanulhat sokat, sem segítséget nem várhat. De teljes tudatában volt azon elhatározásának is, hogy a vándoréveiből magával hozott, meglátott és tanult ismereteket, formákat, eljárásokat a helyi viszonyokhoz alkalmazkodva, más tartalommal kell megtölteni, átalakítani, értelmezni. Hazánkba érkezve mindabból a fényből és pompából, melyet az ország határain túl látott és tapasztalt, itt semmit sem talált. A vergődéséből lassan magához tért országban hiányoztak a barokk kultúra káprázatához szükséges alapvető kritériumok. S ha voltak is kísérletek, azok magyar talajon gyökértelenek maradtak. A csillogásra és ragyogásra teremtett stíluskorszak elmaradt fényperiódusát csak kevesen akarhatták behozni, átvenni és utánozni. A fejlődés folyamatát új alapokra kellett felépíteni, csakis új tényezők segíthették elő az emelkedést.

E változáshoz a lehetőségek helyes felismerését, a fordulatot Fellner személye biztosítja, kinek művészetében a közvetlen irányítás, a magyaros légkör inspirációit és adottságait érezzük. Alkotásai mentesek az udvari arisztokrácia hamis illúziókat kergető szertelenségeitől, befolyásától s a polgárosodás felé hajló, egyszerűsége törekvő stílusirányzata hozza közelebb művészetét az új életútra térő magyar kultúra és felvilágosodás eszméjéhez.

Fellner mégsem ment Lengyelországba. Sulkovszky herceg ugyanis magánál szerette volna őt tartani, s mivel visszatérésére nem adott határozott ígéretet, Eszterházy Miklós nem engedte el.

Fellner és Bóhm a tervek jóváhagyása nélkül tértek vissza. Balogh viszont már tavasszal az előkészítő munkálatokat szerette volna megkezdeni. A döntés reményében maga is Bécsbe megy, de tekintettel Eszterházy Miklós betegségére, az építkezést egyelőre el kell halasztani. A helyzet ilyen alakulása Eszterházy Károly szándékainak kedvezett jobban, de a tatai kastély terve továbbra is élénken foglalkoztatta a két buzgó levélíró. Balogh elküldi a magával hozott terveket Eszterházy Károlynak, aki megtekintésük után így nyilatkozik: „Láttam már a tatai várnak delinea-tióját, vétek volna el nem végezni, nagyobb és rendesebb az gondolat, hogy sem lehetett egy Tatai Éppető mestertől várni.” Az elismeréstől felbátorodva válaszolja Balogh: „Nagyon örvendem, hogy tandem a' tatai vár delinea-tióját látta Excellenciád. Illenek látása nélkülük kétség kívül az ide való éppető mesternek capacitása és tudományáról ítéletet tenni és ezt a mit belüle ki nézni nem lehet. Én őtet ismértem és ezért bátran minden koron dicsértem.” A legtalálóbb elismerést az éleslátású, kora művészetének legnagyobb ismerője, kritikusa és mecénása, Eszterházy Károly adja meg. „Magyarországban tatai Éppető mester hozzá fogható nincsen és Bécsben, vagyon-e? Kérdés.”

A különös gondossággal kivitelezett, s Fellner kézjegyével szignált tatai kastély tervsorozatot az Eszterházy család tatai levéltárának gazdag tervgyűjteményében őrizték 1945-ig. E rajzok szemléletesen világítják meg a terv érlelését, a kibontakozó új társadalom és szellemi irányzatokkal párhuzamosan haladó, s a megváltozott stílusfelfogáshoz igazodó architektónikus elképzeléseket. Ugyanekkor tanulságosan mutatnak rá a helyi adottságokban rejlő lehetőségek gazdaságos, ötletes és különböző felhasználásának kompozíciós módszereire is.

A móri kastély még a század közepén jelentkező kölcsönhatások, bizonytalanságok, a keresés és az egyéni törekvések vajúadásának feszültségekben megfogant alkotása volt. A tatai kastély végleges terve, ha nem is tud még teljesen felszabadulni a barokk-rokoko szellem felszínes uralmának kísértésétől, már élesen mutatja a felfogásbeli változást, s logikus megfontolások alapján közeledik az új építészeti törekvések felé. A monumentalitás, reprezentálás és pompaszeretet előtérbe helyezése, a túlzott és külsőséges igénylések továbbélő kényszerének megkötöttsége is mint-ha veszítene erejéből, színpadias illúzióiból, s mérsékelt hangot üt meg. Viszont nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Fellner olyan időszakban kapta a megbízást, amikor országszerte meginduló nagyszabású tervek megszületése hozta mozgásba a hazai építészetet. Emelkedett az építkezések száma és ezzel párhuzamosan fokozódott a nagy feladatok és kezdeményezések megvalósítása. Fordulóponthoz érkezett az ország elnyomott, és így elmaradt kulturális helyzete. A sorstragédiák között vergődő Magyarország szellemi életének horizontján a lassú felemelkedés hajnala hoz új életet. A megnövekedett építészeti igények az egyenletes fejlődésből kiguró, kiemelkedő teljesítményekre ösztönözték az alkotókat. E versenyben Fellner sem mondhatott le teljesen a mecénási követelmények és a művészi, alkotói fantázia csábító lehetőségeinek perspektíváiról, a sikert jelentő reményekről, a kínálózó jövőről. A főúri megbízással, az előírásokkal és az építőművész művészi függetlenségének kisebb-nagyobb megszorításával szemben, mégis a maga diktálta mérséklet és egyszerűség keretei között mindjobban egyéniségét, sajátos elgondolásait, tervezői szabadságát igyekezett érvényesíteni.

Az első és a legegyszerűbb megoldás szerint a tó partján épült várterület közepén, a régi Zsigmond, Mátyás korabeli palotarom teljes elbontásának helyére került volna az új épület. A móri kastély főépületének alaprajzi elrendezéséhez hasonlóan, mindkét homlokzatához középizalit és rövid szárnyak csatlakoznak. E szárnyak azonban itt valamivel hosszabbak és szélesebbek, jobban megadják az udvar cour d'honneur jellegét, s a tó felől még külön bejáratot is kapnak, melyek mindkét oldalon kisebb háromkarú lépcsőtérbe nyílnak. Udvari homlokzatának, amely oszlopokra emelt erkélyes kocsibehajtóval bővült, mélyen benyúló középizalítja is erőteljesebben jelentkeznek. A móri kezdeményezés tovább fejlesztése a kéttraktusos épület tisztább, ökonomikusabb, szimmetrikus elrendezésével és a környező terület kialakításával egy nagyobb szabású kastély megépítésének problémáit veti fel. Feltűnő a lépcsők nagyobb száma, elosztása és tágasabb tér megoldásai.

Belsejének legrepresentatívabb dísz-e a főbejáratától elindított rizalit szélességű, előcsarnokkal egybeforró és haránt irányban kiszélesedő ösz-

szetett lépcsőtér. Központi gondolat e tervben, azzal a látszattal, mintha e gazdag lépcsőzet megvalósításáért kellene a kastélyt felépíteni. A móri kastély csaknem azonos alaprajzi elrendezésében kialakított íveskarú lépcsőzete után meglepő gazdagsággal és térélménnyel bontakozik ki a taitai kastély tervezett lépcsőtere. Térképzése eltérő minden eddigi magyarországi lépcsőrendszertől. A jól megvilágított előtérből két oldalra indított háromkarú dízlépcső összetalálkozásának szintmagasságában a lépcsőtér hosszirányban kitágul, s a tengelyben egyeneskarú lépcső vezet tovább az első emeletre. Innen már egymástól izoláltan, de még a rendszerhez tartozó visszaforduló kétkarú lépcsőzet vezet a felső emeletre.

A kastély előtti kőrácsos mellvéddel határolt udvart és magasabb szinteket elválasztó teraszok falát lépcsős feljáratok, szimmetrikusan elhelyezett kisebb-nagyobb fülkés vízmedencék, szökőkutak teszik változatossá. Trapéz alakú alapterületén a szabályos elrendezés, a szigorú szimmetria érvényesül, melyet azzal is hangsúlyozni kíván Fellner, hogy az egykor híres vízivár hegyesszögben kinyúló Kecse bástyáját a kerek rondellához hasonlóan, azonos méretekkel ugyancsak kör alakúra alakítja át. A harcos múlt és a békés jelen egymás melletti kontrasztjában megjelenő, kései barokk, rokokó ízlésű kastély már az ébredő romantika hangulatát lopja be a tervezetbe. Az együttes a francia Loire-völgyi, hatalmas külső donjonokkal körülvett, virágzó reneszánsz várkastélyokra emlékeztet. Összhatásában jelentkező romantikus vonásává is már az optikai látszatra törekvő barokk építészeti kábitó pátoszától való eltávolodást jelzi.

A kétszintet feltüntető alaprajzban megadott második tervben az épület tömege zártabb, egységesebb azáltal, hogy elmarad a tó felé forduló homlokzat hangsúlyozott középrizalitja, s egy axis mélységre rövidülnek a kiszélesedő szárnyak, melyeket hosszú, erkélyes oszlopsor fog össze. Ezzel szemben megnyúlnak az udvari szárnyak, s erőteljesebbé válik az öt tengelyre kiszélesedő, lekerekített sarkú középrizalit, megadva az alaprajzi elrendezés határozott cour d'honneur jelleggel. Széles oldalhomlokzatainak már önálló életük van; enyhe kiülésű rizalitok tagolják. Belső elrendezése ugyancsak nagyobb változtatásokat mutat. Meglepő a főtengeleyre fűzött reprezentációs terek nagy átalakulása. A meghagyott oszlopos, erkélyes kocsifelhajtóból három ajtó nyílik a harántfekvésű, lekerekített sarkú négyszögű lépcsőtérbe, melyben a tengelytől két oldalra irányított lépcsőzet vezet a teljes szélességre kiterjedő félemelet magasságú teraszra. Innen három nyílás vezet át egy valamivel keskenyebb, négyzetes térbe, a Sala terrenába. A megváltozott alaprajz is mutatja, hogy itt a móri kastélynak s az előző tervnek pompázóbb változata van kialakulóban.

Az alapgondolat elfogadása és meghagyása után — valószínűleg Balogh buzdítására — Fellner tovább érleli tervét. Fő törekvése, a vár területét jobban kihasználó melléképületek bevonásával megfelelő összhangot teremteni a kastély környezetével. Az előző tervvel teljesen megegyező főépület udvari szárnyainak sarkától, az eredetiben meghagyott erődítés faláig terjedő emeletes és földszintes épületek csatlakoznak, lépcsőzetesen csökkentett magassággal. E harmadik terv lényegében zárt alaprajzú épületkomplexum, hasonló a cseklézi kastélyhoz. A szimmetrikusan elrendezett ívelt alaprajzú korridorok fűzik egységbe a melléképületeket egymáshoz, ahogyan ezt már Móron is alkalmazta. Ha eltekintünk a fer-

dén vezetett külső várfaltól, nagyjából zárt négyszög alakul ki, két oldalon kiugró épületrésszel. A főtengelyt ferdén metsző nyugati külső várfal eltérő iránya nem zavarja a beépített terület együttesét, mely szabályos, elnyújtott görögkereszt alaprajzú belső udvart zár körül. Csak a főépület erkélyes rizalitjának konvex térbeáramlása és a várkapu környékének erősen konkáv hajlású térsége, valamint az összekötő korridorok ívelései szakítják meg az épület homlokzatok egyenes alapvonalát.

Bármennyire is igyekezett Fellner a hasznossági és kényelmi igényeket kielégítő szempontokat egy összefüggő zárt épületegységbe tömöríteni, az eredeti kialakításukban megtartott várfalak és különböző sarokbástya formációk szabálytalan elhelyezése miatt a kényszermegoldás mégsem volt szerencsés. Fellner hamarosan elkészíti az alternatív negyedik, vagyis végleges tervet. Lényeges változtatás nem történt, mert a vár falához tapadó jelentéktelen gazdasági épületcsoportok kivételével, megmaradtak a régi várfalak és bástyák, a főépület s a korridorral csatlakozó szárnyépületek. Ellenben gazdagodást jelent a várterület, a várárok és környezetének pompás kialakítása. Az adottságok szükségzerű átvétele, a régi várnak mint műemléknek az értékelése és felhasználása, továbbá a kínálózó természet és kertművészet bevonása, biztosítják a terv művészi egységét. Mintaszerű a múlt hagyományaival egybeforrt architektúra megjelenítése, kiemelése és elrendezése.

E negyedik tervben már a homlokzatok teljes kialakítását is látjuk. Tekintetbe véve a terep lejtését, a homlokzatok megoldásai nem azonosak. Mélyebben fekvő udvari homlokzatának két ablaksoros földszintje, szuterén jellegű helyiségek közbeiktatásával, egy szinttel magasabb. Első emeletét enyhe kiülésű csonka párkány választja el a kétrészes földszinttől, második emeletén pedig fődém magasságban szalagszerű, egyszerű övpárkány húzódik.

Pavilonszerűen kialakított középrizalitja a lekerekített sarkok egy-egy nyílástengelyével tovább szélesedik. A toszkán oszloprendes, erkélyes kocsibehajtóval is hangsúlyozott, erőteljes rizalit tömegét a megnövekedett arányú nyílások lazítják. Fugázott földszintjének kosáríves, befelé hornyolt, magas közép nyílásai közvetlenül az előcsarnok nélküli lépcsőtérbe vezetnek, melyet a lekerekített sarkok kőrácsos mellvéddel díszes és a bejáratokkal megegyező ablak nyílásai világítanak meg. Felső emeleteinek nagyobb méretű, díszesebb ablakait, az emeleteket összefűző ión pilaszterek fogják közre. A homloksíkban tartott falfelületét — szakítva az eléggé elterjedt nyugtalan, tört vonalú kastély oromzatoktól — egyenes vonalú timpanon fogja össze, benne a griffektől tartott Eszterházy címerrel. A rizalit teljes szélességét allegorikus szoborcsoportokkal díszes attika zárja le, középen magasba lendülő, szegmensíves oromzattal, benne óralappal. E díszítő elemek mögött pavilonszerű megoldással súlyos manzard szerkezetű fedélszék emelkedik a nyeregtető fölé, de nem hegyes végződéssel, hanem lapostetővel, melyet nyugati példák hatására rokokó vasráccsal övezett kilátó (belvedere) koronáz.

Szárnyainak emeleti homlokzatán csak a tengelyben kialakított keskeny rizalitet határolják nagy pilaszterek, míg a sarkokat egyszerű lizéniák szegélyezik. Itt jelentkezik először a vízszintesen fugázott épület sarkok mellé helyezett, s annak vibráló hatását feloldó éles vonalú lizénia, mely a lábzeti részben szelíd ívhajlással, mint ráboruló felső falrétteg ta-

karja el a fugasort. A nyugtalan sarokél és a határozott, nyugodt lizénia vonal egymásmellettisége optikailag csökkenti a felület szélességét. Vízszintesen fugázott földszintjén, a középrizalítot nemcsak tükörbetétes lizéniák, rokokós konzolokra támaszkodó kórácsos erkély, hanem az attikafalon játszadozó szárnyas puttók szoborcsoportjaitól közrevett és vázakkal díszes kerek nyílású oromzat díszíti. A szárnyak udvar felőli és kifelé néző oldalai ugyancsak egytengelyes külön sarokrizalítot képeznek. Ezeket megismétlődnek a szárnyhomlokzatok díszesebb, középen megnyúlt ablaknyílásai, s koronázó motívumként trófea díszek kerülnek az attika falára.

Ünnepélyesebb, klasszikusabb tóparti homlokzatát az előzővel ellentétes tömegritmussal, egy valamivel keskenyebb és kisebb kiülésű középrizalít, s két szélesebb, egy tengely mélységű szárny határozza meg. Kannelúrázott pilaszterekkel tagolt középrizalítját szegmensív, s mögötte csúcsban végződő manzardtető zárja le, közbeiktatott ovális nyílással és vázakkal díszes oromfallal. Súlyos koronázó motívumként hat a háttérben felbukkanó magasabb pavilon kilátója. A szegmensívben szokatlan módon a társzművészetek egy másik műfajának, a freskófestészetnek is helyt ad. Kompozíciója Neptunt ábrázolja tritonok és nimfák kíséretében.

Homlokzatának rövid szárnyai szélesebbek, mint az udvari szárnyak. Itt a pilaszterekkel határolt, egyenesvonalú timpanonnal záródó és fekvő alakokkal ékes, enyhe kiülésű rizalít tengelyét a falsík adja meg. Monumentális külsőt kölcsönöz homlokzatának a szárnyakat összekötő, hosszú, dinamikus oszlopsor, felette a könnyed vonalvezetésű vasrácsos erkéllyel. A francia példákra visszavezethető homlokzat klasszikus hatású oszlopsora meglepő nemcsak Fellner alkotásai között, hanem hazai építészetünkben is. A homlokzat elé állított oszlopsor, mely Claude Perrault Louvre kollonádjával tör utat a klasszicizmus felé, Magyarországon Fellner tervében jelzi először a „Paralléle de l'architecture ancienne e moderne” jelszavával elindított szenvedélyes építészeti harcot. Udvari homlokzatának magasabb szintjével, s erőteljesebb plasztikai tömegével szemben a tóparti homlokzat harmónikusabb arányú, kiegyensúlyozottabb, nyugodtabb, egységesebb. Lábazatként felfogott földszintje végig fugázott. A homlokzatot előlöntő horizontálizmus uralmát a földszinten az oszlopok egyenletes, vertikális ritmusa, az emeleteken a pilaszterek rendje töri meg, megteremtve az arányok és irányok helyes elosztását.

A kastély a tó felől csónakkal is megközelíthető. A várfal jellegű, mélyen benyúló boltozott bejárati nyílásán át két oldalt egykarú lépcső vezet fel a kastély homlokzata előtti parti sétányra.

A belső tér elrendezése, s azok kialakítása a nyugat monumentális fejedelmi kastélyainak pompáját közelíti meg. Az előcsarnok nélküli tágas lépcsőtérben azonban elmarad a német területeken épült főúri kastélyok legfőbb ékessége, az emeletekre vezető teátrális, reprezentáló lépcsőzet. Egyszerű megoldással a magasabb szinten fekvő tóparti Sala terrenába nyíló hármás ajtónyílás előtt — teljes szélességben terasz húzódik, amelyre kényelmesen emelkedő háromkarú, diszlépcső vezet fel. Fellner itt lemond a sok teret igénylő, szemet kápráztató hivalkodásról, mintha alkalmazkodni kívánna a magyarországi barokk kastélyok lépcsőtereinek egyszerű funkcionális megoldásaihoz.

Négy lépcsőfok magasságban az alacsonyabb Sala terrenán, egy jobb-
oldali teremből, úgyszólván elrejtve vezet tovább a lépcsőzet az emeleti
fogadó előszobába, mely a díszterembe nyílik. Nem tudjuk mivel indokol-
ni ezt a szokatlan felvezetést. A lépcsőtér problémája jelentéktelenné vá-
lik, s már nem ünnepélyes bevezetés a végcél eléréséhez, a díszterembe
jutáshoz. Az épület mértéktartó külseje, a lépcsőzet leegyszerűsítése, ol-
dalra irányítása, s a belsők dekorálásában jelentkező rokokós formakép-
zés a francia építészeti elveit látszik követni.

Két szintet összefogó dísztermében emelet magasságban vasrácsos
kapuzat fut körül. A stukkódíszes, tükörboltozatos enteriőrök falait a rep-
rezentációs helyiségekben pilaszterek tagolják, míg a többi termék falfe-
lületét, finom vonalvezetésű, játékos rokokó ornamentikával keretezett
pannók díszítik. A tengelybe állított és szimmetrikusan elhelyezett szob-
rok, vázák, kandallók és ajtók további gazdagodást adnak a térbelsőeknek.

Az udvar két oldalát a főépülethez csatlakozó, széparányú, lapos te-
tővel fedett, ballusztersorral, vázakkal és szoborcsoportokkal díszített mel-
léképületek zárják le. Összefüggően az udvar lezárására itt még további
épületsor is csatlakozik, de ezek a végleges tervben már elmaradnak. Meg-
említjük, hogy az épületekkel zárt alaprajzi elrendezést a fertődi kastély
is követi az 1763-ban megkezdett bővítési munkálatok során. A már bemu-
tatott harmadik tervben felvetett, teljesen körülzárt udvar a gazdasági
épületek elhagyásával feloldódik, s az architektúrától felszabadult terüle-
tet a növényvilág veszi át. A belépő előtt levegősebben, áttekinthetőbben
tárul fel az együttes összképe. De továbbra is megmarad a leválasztott
épületek homlokzati alapvonala, s ezt a balluszteres mellvéd rajzolja ki,
a mögé helyezett babérfák sorával.

Az épülettervek gondosságához hasonló precizitással tervezi meg Fell-
ner a kastélyt körülvevő várudvar, valamint a várfalakon kívül eső terü-
letek kertjét. Kora ízlésének megfelelően a környezet esztétikai kialakítá-
sában a francia barokk kertművészet tárházából merít. Az épület higgadt,
nemes egyszerűsége törekvő külsejével s a környező természet önként kí-
náló gazdagságával és szépségével egy későbbi művészi felfogásnak, a
tájkertnek talán jobban kedvezett volna, de a megtervezett együttes így
is nagyszerűnek mondható. Ötletes, hangulatkeltő elrendezésével, s az a-
dottságok nagyszerű kiaknázásával méltóképpen képviseli Magyarország
XVIII. századi kertművészeti törekvéseit. Fellner nem kívánt versenyre
kelni a hazai korabeli megvalósult kertekkel, de Versailles-t sem akarta
követni. Fantáziájának igazi értékét éppen eredetisége, újszerűsége adja
meg. A fennmaradt hagyományok, emlékek s régebbi leírások is foglalkoz-
tathatták, melyek az itteni egykori királyi palota fényéről, díszes kert-
jeiről emlékeztek meg. Elképzelhető, hogy tervével talán letűnt idők egy-
kori ragyogását kívánta méltóképpen felújítani, s itt a tatai környezet-
ben értékesítve a cseklészi és az utazásai alatt szerzett tapasztalatait, fel-
használta a kertművészet minden eszközét és művész fogásait. A táj azon-
ban más természetű, nem nyújtott olyan természetű lehetőségeket és ter-
vezési szabadságot, mint ahogyan ezt nagy kiterjedésű, szabad sík terüle-
tek nyújtanának. De ugyanakkor az adottságokban rejlő megkötések és
a benne kínáló természeti szépségek felismerése érlelték ki benne a
kertművészeti kézikönyvek példáitól eltérő friss gondolatokat. Már azzal

az elképzeléssel, hogy mellvéd magasságú építészeti elemmel, ballusztersorral egészíti ki az udvar zárt jellegét keltő, szimmetria tengelyre fűzött geometrikus alapformáját, amelyet a babérfák magasabb sora még jobban kihangsúlyoz, szellemes kapcsolatot teremt építészet és természet között. Ez a játékosan könnyed bevezetés és fokozás, a szétáradó bejáratától az alacsonyabb melléképületeken át a főépülethez már crescendoval érkezik a hatalmas tömegű középrizalithoz.

A különböző bástya formációk területén egy centrum, mint a kupolás madárház, a szökőkút körül buxus bokrokból összeállított mintás kompozíciók alakulnak ki. Platán fasorok vezetnek Tata és a tóvárosi rész felé, ahol a zúgó fölött még egy kisebb virágos park is helyet kapott.

Sokkal szabálytalanabb, de festőibb elrendezésű a mélyebben fekvő széles várárok területe, ahová lépcsők vezetnek le. Itt két oldalról a tó vize a zsilipeken át, vízeséshez hasonlóan, hatalmas víztömegekben ömlik az árok közepén vezetett csatornába, mely több helyen kiszélesedve barokk körvonalú kisebb-nagyobb medencéket alkot, bennük játszadozó puttók derűs szoborcsoportjával. A várfalak közötti mélyített hús sétányban kanyargós utak s a csatorna fölött sűrűn elhelyezett hidak és pallók teszik kellemessé a sétát. A mélyen benyúló bástyafalak szakaszokra bontják a kertet, melyben élénk színekben játszó, szeszélyes arabeszkekben kirajzolódó, virághímzéses parterre-ek húzódnak a csatorna partja mellett. A komor háttérrel adó várfalakkal lezárt, üde színű, bensőséges, romantikus kert, csendes folydogáló víztükrével, s csobogó szökőkútjaival már a tájkertészet hangulatát adja meg.

E nagyszabású tervsorozat egyik lapja feltünteti a vár falán kívül eső, s a bejáratnál szemben egészen a Fényes forrásig elterülő pompás díszkert és konyhakert elrendezését. Ezt sajnos már nem tudtam lefényképezni. A díszkertet kettős fasorral beültetett széles útvonal választja el a várkastélytól. Szobrokkal és oszlopokkal díszes bejárata, az ugyancsak szobrokkal díszített várhid tengelyéhez igazodik.

De nehogy valami is elmaradjon abból a szemképráztaató képből, mely a XVIII. század feudális társadalmának pompaszeretetéhez tartozott, az Öreg-tó közepére egy kisebb nyári pavilon terve is készült. Az épület egy mesterségesen emelt, várszerűen, támfalakkal körülvett sziget teraszára került volna. Elrendezése centrális, melynek magját egy kör alaprajzú rotunda adja meg, s ebből görög kereszt alakban manzardtetős, szobrokkal és vázakkal díszes rövid szárnyak ágaznak el. Egyenes falsíkját fugázott lizénák és szegélyek tagolják.

Fellner működése világosan mutatja, hogy alkotásait mindenkor a környezettel, a tájjal hozta szoros kapcsolatba. Figyelmét a hagyományok sem kerültk el. Tervében a vár komor fala, a tó vizének nagy távlatokat nyújtó zárt egysége, olyan adottságok, melyek a kontrasztok feszültségében biztosítani tudják a részletfinomságokkal telt kastélyépület monumentális hatását. Ezt még jobban felfokozza a kastély széles, egyenletes ritmusú oszlopsoros parti homlokzatának tükörképe a vízben, nagy élményt nyújtva a vízi pavilon teraszáról.

Fellner minden előkép nélküli tervkoncepciója építészetünk fontos átlomását jelzi, és ezért fájjaljuk elvesztését. Sok olyan gondolatot és problémát vet fel, melyek Tata mai városrendezésének is problémái...

Jelzet	Cím	Megjegyzés
Fellner kéziratok		
1. dob. 1 fasc. No. 1. 1-49. p.	Fellner Jakab működésének kezdeti évei Kandidátusi értek. 1957.	1—42 p. gépelt, javított 42—49 p. kéziratos irod. jegyzék
1. dob. 1 fasc. No. 2. 1-43. p.	Fellner Jakab működésének kezdeti évei Kandidátusi értek. 1957.	gépelt, némileg javított szöveg
1. dob. 1 fasc. No. 3. 1-42. p.	Fellner Jakab működésének kezdeti évei Kandidátusi értek. 1957.	gépelt, némileg javított szöveg
1. dob. 1 fasc. No. 4. 1-46. p.	Kandidátusi értekezés vitaanyaga	1—12 p. kandidátusi értek. tétel 6 pld. 13—37 p. Opponens vélemények, és válasz 38—46 p. egyéb iratok
1. dob. 2 fasc. No. 1. 1-94. p.	Fellner Jakab életműve — felolvasó ülés 1962. MTA	gépelt, némileg javított szöveg
1. dob. 2 fasc. No. 2. 1-105. p.	Fellner Jakab életműve — felolvasó ülés 1962. MTA	1—92 p. gépelt 93—105 p. jegyzetek, piszkozat a szöveghez
1. dob. 2 fasc. No. 3. 1-48. p.	Fellner Jakab életműve — felolvasó ülés 1962. MTA	kézírásos, nem folyamatos szöveg
1. dob. 3 fasc. No. 1. 1-47. p.	Fellner Jakab élete — Akadémiai kiadónál megjelenő könyv kézírata 1956 (?)	gépelt, javított szöveg
1. dob. 4 fasc. No. 1. 1-10. p.	„Egy magyarországi barokk mester” — előadás, 1937. (?)	gépelt, némileg javított szöveg

Jelzet	Cím	Megjegyzés
1 dob. 4 fasc. No. 1. 1-11. p.	Fellner Jakab — előadás	1 dob. 4 fasc. No. 1. némileg módosított szövege — gépelt
2 dob. 5 fasc. No. 1. 1-24. p.	Eszterházy levéltár Révhelyi E. által átnézett anyaga	A 19 p-től az összes általa átnézett lt-i anyag felsorolása, saját jelzettel!
2 dob. 5 fasc. No. 2. 1-34. p.	Tatai Eszterházy lt. anyagának elrendezése régi megjelölése	Nehezen követhető kézirásos jegyzetek
2 dob. 5 fasc. No. 3. 1-24. p.	Révhelyi E. által átnézett Eszterházy lt. anyagának jegyzetei	Nehezen követhető kézirásos jegyzetek 2 dob. 5 fasc. No. 1-hez
2 dob. 5 fasc. No. 4. 1-42. p.	Elenchusok — Dominium Sempte Dominium Tata XVII—XVIII—XIX. sz.	Kézírásos
2 dob. 5 fasc. No. 5/a 1-88. p.	Eszterházy cs. — Familiaria XVIII. sz.	Eszterházy cs-ra vonatkozó szerződések, végrendeletek
2 dob. 5 fasc. No. 5/b 1-141. p.	Eszterházy cs. — Familiaria XVIII. sz.	levelezések, vegyes anyag
2 dob. 5 fasc. No. 6. 1-80. p.	Eszterházy lt. — Dominium Tata XVIII. sz. XIX. sz. 1. fele	
2 dob. 5 fasc. No. 7. 1-27. p.	Eszterházy lt. Dominium Tata Bezerédy Mihály régens leveleskönyve 1773—93.	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
2 dob. 5 fasc. No. 8. 1-36. p.	Eszterházy lt. Dominium Tata XVIII. sz. Jankovich Miklós gyűjtéséből átvett anyag	Anyagban még: Ráday lt. — tatai protes- tánsokra vonatkozó anyaga — OSZK. Pesty Frigyes adatgyűjt.
2 dob. 5 fasc. No. 9. 1-109. p.	Eszterházy lt. Dominium Sempte XVIII. sz. XVIII. sz.	71-73. p. között Dom. Gesztes anyaga
2 dob. 5 fasc. No. 10. 1-71. p.	Eszterházy lt. Birtokigazgatási iratok	23-56. p. Prefektori jegyzőkönyvek
2 dob. 5 fasc. No. 11. 1-3. p.	Eszterházy lt. Birtokgazdálkodási iratok községi számadások XVIII—XIX. sz.	
2 dob. 5 fasc. No. 12. 1-64. p.	Eszterházy lt. Familiaria Dom. Tata, Sempte, Birtokigazgatás XVIII. sz.	Vegyes anyag, főként ép, szerződéses
2 dob. 5 fasc. No. 13. 1-93. p.	Eszterházy lt. Dominium Gesztes XVIII. sz. XIX. sz. 1. fele	Csákvári kastélyra vonatkozó adatok is
3. dob. 5 fasc. No. 14. 1-273. p.	Eszterházy lt. Dom. Tata — Jegyzőkönyvek XVIII. sz.—XIX. sz. 1. fele	
3. dob. 5 fasc. No. 15. 1-84. p.	Eszterházy lt. Dom. Tata, Csákvár XVIII. e. XIX. sz. e. Be nem sorolt jegyzőkönyvek, számadások	
3. dob. 5 fasc. No. 15/a 1-183. p.	Eszterházy lt. Dom. Tata Számadás könyvek XVIII. sz.	

Jelzet

Cím

Megjegyzés

3. dob. 5 fasc.
No. 15/b
184-200. p.

Eszterházy lt. Dom. Tata Számadás
könyvek XVIII. sz.

3. dob. 5 fasc.
No. 16. 1-96. p.

Eszterházy lt. Dom. Pápa Pápai prefektu-
sok leveleskönyve — Eszterházy Károllyal
1759—1794.

3. dob. 5 fasc.
No. 17/a 1-45. p.

Eszterházy lt. Dom. Pápa — 1956-ban el-
pusztult anyag XVIII. sz.

Gévelt

3. dob. 5 fasc.
No. 17/b 1-72. p.

Eszterházy lt. Dom. Pápa — 1956-ban el-
pusztult anyag XVIII. sz. XIX. sz.

Kézírt

3. dob. 5 fasc.
No. 18. 1-33. p.

Eszterházy lt. Dom. Pápa — Pfeiffer J.
gyűjtése XVIII. sz.

3. dob. 5 fasc.
No. 19. 1-2. p.

Eszterházy lt. Dom. Pápa — OL-ban
1956-ban megmaradt anyag jegyzéke

3. dob. 5 fasc.
No. 20. 1-41. p.

Eszterházy lt. Tervek és térképek Dom.
Pápa és Dom. Tata

Az anyagban egyéb családi lt.-ból **Fellner**,
Grossmann tervek is.

4. dob. 5 fasc.
No. 21. 1-141. p.

Balogh Ferenc levelezése — Eszterházy lt.
Eszterházy Károly levelezése 1760—1785.

128-141 p. Egri építkezésekkel kapcsolatos
levelezése Eszterházy Károllynak

4. dob. 5 fasc.
No. 22. 1-37. p.

Balogh Ferenc levelezése — Eszterházy lt.
Eszterházy Károly levelezése 1760—1764.

gévelt, tisztázott kézirat

Jelzet	Cím	Megjegyzés
4. dob. 5 fasc. No. 23. 1-11. p.	Eszterházy lt. — Zólyomi ág XVIII. sz.	
4. dob. 5 fasc. No. 24. 1-4. p.	Eszterházy lt. — Hercegi ág XVIII. sz.	
4. dob. 6 fasc. No. 1. 1-33. p.	Eger Érseki lt. fond anyaga, levelezések, számadások, jegyzőkönyvek — XVIII. sz. 2. fele	kéziratos, nehezen követhető jegyzetek
4. dob. 6 fasc. No. 2. 1-23. p.	Eger Érseki lt.: „Prothocolum Agriense Correspondentiarium 1762—1791.	OI Filmtári anyaga
4. dob. 6 fasc. No. 3. 1-36. p.	Eger Érseki lt. Delineatione XVIII. sz. 2. f.	OL. Filmtári anyaga
4. dob. 6 fasc. No. 4. 1-46. p.	Eger Érseki lt. Eszterházy Károly levelezése Fellnerrel, Gerllel, Paulival, Grossmannéval	
4. dob. 7 fasc. No. 1. 1-38. p.	Veszprém megyei községek templomaira von. adatok (+ Adami Jakab, Adami Xav. Ferenc, Svéd János)	gépelt. (a községek abc sorrendben)
4. dob. 7 fasc. No. 2. 1-5. p.	Veszprémi egyházmegye templomaira vonatkozó építési adatok XVIII—XIX. sz.	
4. dob. 8 fasc. No. 1. 1-102. p.	Zichy lt. — Számadások — főként: Szőny, Zsély, Csicsó, Miscellanea XVIII. sz. 2. fele	Révhelyi számozása szerint 55. old. hiányzik

Jelzet	Cím	Megjegyzés
4. dob. 8 fasc. No. 2. 1-41. p.	Zichy lt. — Repertórium	97-102. Zichyekre von. bibliográfia, cikkek
4. dob. 8 fasc. No. 3. 1-7. p.	Zichy lt. — tervek	Szörvány feljegyzések, néhány bibliográfiai utalás, és Lukácsics cikke
4. dob. 9 fasc. No. 1. 1-11. p.	Károlyi lt. — Fond jegyzék és térképek jegyzéke	
4. dob. 9 fasc. No. 2. 1-40. p.	Károlyi lt. — Vegyes anyag	Károlyi birtokokra, de főként pesti építkezésekre von. adatok
4. dob. 9 fasc. No. 3. 1-25. p.	Károlyi lt. — Vegyes anyag	Egész ország Károlyi birtokaira von. adatok
4. dob. 9 fasc. No. 4. 1-35. p.	Károlyi lt. — Tervek, térképek	
5. dob. 10 fasc. No. 1. 1-42. p.	Esztergom — Vegyes anyag XVIII—XIX. sz-i építkezések	nem csak Esztergomra von. adatok
5. dob. 10 fasc. No. 2. 1-4. p.	Esztergom — Oratschek I. levelei (1757—1759)	
5. dob. 10 fasc. No. 3. 1-29. p.	Esztergom — városi iratok indexe XVIII. sz.	Városi építkezésekre, építészetre vonatkozó adatok betűrendben
5. dob. 10 fasc. No. 4. 1-53. p.	Esztergom — Városi Tanács jegyzőkönyvei 1727—1783	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
5. dob. 10 fasc. No. 5. 1-4. p.	Esztergom — Városi Tanács jegyzőkönyvei 1701—1709, 1719—1759.	
5. dob. 10 fasc. No. 6. 1-25. p.	Esztergom — Érseki Levéltár mutatói és protocollum 1441, 1449, 1516, 1650—1745.	15-25 p. Protocollum
5. dob. 10 fasc. No. 7. 1-79. p.	Esztergom Egyházmegye építkezései — elsősorban — XVIII. sz.	Főként budai és pesti egyházi építkezések adatai
5. dob. 10 fasc. No. 8. 1-27. p.	Esztergomi Egyházmegye — Batthyány ér- sek építkezései XVIII. sz. 2. fele	22-27 p. kalocsai püspökként folytatott építkezései
5. dob. 10 fasc. No. 9. 1-17. p.	Esztergomi Egyházmegye — Batthyány ér- sek építkezései XVIII. sz. 2. fele	Benne több művész, főként M. Hefe- le, J. Meßerschmidt, C. Adami ... levelei
5. dob. 10 fasc. No. 10. 1-87. p.	Esztergomi Egyházmegye — Batthyány ér- sek építkezései XVIII. sz. 2. fele	Benne több művész, főként M. Hefe- le, J. Messerschmidt, C. Adami ... levelei
5. dob. 10 fasc. No. 11. 1-14. p.	Esztergom — Tervrajzok	
5. dob. 10 fasc. No. 12. 1-7. p.	Esztergom — Érseki lt. Fondjegyzék	
5. dob. 11. fasc. No. 1. 1-8. p.	Kamarai iratok jegyzéke XVIII. sz. 2. fele	
5. dob. 11. fasc. No. 2. 1-10. p.	M. Kancellária levéltára — építési adatok fondjegyzéke XVIII. sz. 2. fele	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
5. dob. 11. fasc. No. 3. 1-44. p.	M. Kincstári Levéltárak — Benignae Resolutiones (1773—1799)	43-44 p. az iratokban előforduló mesterek betűrendes anyatai
5. dob. 11. fasc. No. 4. 1-58. p.	Helytartótanácsi Levéltár — Protocollum exhibitorum	
5. dob. 11. fasc. No. 5. 1-7. p.	Helytartótanácsi Levéltár — Catastrum mapparum ...aedificiorum	
5. dob. 11. fasc. No. 6. 1-6. p.	Helytartótanácsi Levéltár — Acta Casuarie Parochorum (1773—1779)	
5. dob. 11. fasc. No. 7. 1-15. p.	Helytartótanácsi Levéltár — Tervtári anyag — vegyes	
5. dob. 12. fasc. No. 1. 1-23. p.	Kamarai Levéltár — Tervtári anyag — vegyes	
5. dob. 12. fasc. No. 2. 1-51. p.	Tervek, térképek jegyzéke — vegyes	49-51 p. térképek jegyzéke
5. dob. 12. fasc. No. 3. 1-6. p.	Családi térképek jegyzéke (OL.)	
5. dob. 12. fasc. No. 4. 1-5. p.	Kamarai térképtár	
5. dob. 12. fasc. No. 5. 1-47. p.	Helytartótanácsi térképtár	1-6 p. szerzői névsor 7-47 p. numerikus sorrend nem teljes sorrend

Jelzet	Cím	Megjegyzés
5. dob. 12 fasc. No. 6. 1-5. p.	Eszterházy levéltár térképei (Tata)	
5. dob. 12 fasc. No. 7. 1-2. p.	Vegyes és kataszteri térképek	
5. dob. 12 fasc. No. 8. 1-10. p.	Vegyes térképek	
6. dob. 13 fasc. No. 1. 1-10. p.	Kéziratok jegyzéke	
6. dob. 13 fasc. No. 1. 1-21. p.	Folyóiratok jegyzéke	Főként Magyar Sion, és XVIII., XIX. sz-i folyóiratok
6. do. 14. fasc. No. 1. 1-25. p.	Voit Pál kandidátusi értekezésének védésén Révhelyi Elemér felszólalása	kézirat, jegyzetek
6. dob. 15. fasc. No. 1. 1-27. p.	Fellner Jakab — Anyakönyvi adatok Örökösödési ügyei	
6. dob. 15. fasc. No. 2. 1-27. p.	Fellner Jakab — nemesi rang	Fellner folyamodványa Mária Teréziához, oklevele, címerének leírása
6. dob. 15. fasc. No. 3/a 1-30. p.	Fellner életrajzi és művészetének adatai időrendben	kéziratos
6. dob. 15. fasc. No. 3/b 1-22. p.	Fellner életrajzi és művészetének adatai időrendben	gépelt

Jelzet

Cím

Megjegyzés

6. dob. 15. fasc.
No. 4.

Révhelyi Elemér Fellner Jakabra vonatkozó jegyzetei

6. dob. 15. fasc.
No. 5. 1-63. p.

Eszterházy uradalom építései — idő- és betűrendi felosztásban

Külön: Fellner, Grossmann, Gött

6. dob. 15. fasc.
No. 6. 1-90. p.

Eszterházyak megbízásából működő mesterek

tisztviselők, szobrászok, festők, kőfaragók, kertészek, zenészek, mérnökök és tervek

6. dob. 15. fasc.
No. 7. 1-96. p.

Eszterházy család története

irodalom, jegyzetek, leszármazási táblák.

Eszterházy uradalom

6. dob. 16. fasc.
No. 1. 1-16. p.

Tata története — Rhédey anyag

6. dob. 16. fasc.
No. 2. 1-189. p.

Tata — történelem, adatok a római kortól a századfordulóig

külön: római kor, középkori apátság, főként újságkivágások, irodalmi adatok

7. dob. 16. fasc.
No. 3. 1-9. p.

Tata — Harangláb

Az épületre vonatkozó történeti, irodalmi adatok, leírások, és Révhelyi E. saját feljegyzései

7. dob. 16. fasc.
No. 4. 1-14. p.

Tata — Kálvária kápolna

Az épületre vonatkozó történeti, irodalmi adatok, leírások, és Révhelyi E. saját feljegyzései

Jelzet	Cím	Megjegyzés
7. dob. 16. fasc. No. 5. 1-65. p.	Tata — Kapucinus templom	Az épületre vonatkozó történeti, irodalmi adatok, leírások, és Révhelyi E. saját feljegyzései
7. dob. 16. fasc. No. 6. 1-40. p.	Tata — Piaristák	Az épületre vonatkozó történeti, irodalmi adatok, leírások, és Révhelyi E. saját feljegyzései
7. dob. 16. fasc. No. 8. 1-75. p.	Tata — Vár	Az épületre vonatkozó történeti, irodalmi adatok, leírások, és Révhelyi E. saját feljegyzései
7. dob. 16. fasc. No. 7. 1-52. p.	Tata Plébánia templom	Az épületre vonatkozó történeti, irodalmi adatok, leírások, és Révhelyi E. saját feljegyzései
7. dob. 16. fasc. No. 9. 1-75. p.	Tata — Fellner kastélyterve	Az épületre vonatkozó történeti, irodalmi adatok, leírások, és Révhelyi E. saját feljegyzései
7. dob. 16. fasc. No. 11. 1-18. p.	Tata — Angol park és Kastély	Az épületre vonatkozó történeti, irodalmi adatok, leírások, és Révhelyi E. saját feljegyzései
7. dob. 16. fasc. No. 10. 1-29. p.	Tata — Eszterházy kastély	Az épületre vonatkozó történeti, irodalmi adatok, leírások, és Révhelyi E. saját feljegyzései
7. dob. 16. fasc. No. 12. 1-66. p.	Tata — Egyéb épületekre von. (1t-1) adatok	külön: vendéglők, malmok, tavak + izraeliták

Jelzet	Cím	Megjegyzés
7. dob. 16. fasc. No. 13. 1-34. p.	Tatai művészek	A városban dolgozó, főként képzőművészek életrajzi adatai
7. dob. 16. fasc. No. 14. 1-24. p.	Tatai mesterek	A városban dolgozó mesterek életrajzi adatai betűrendben
7. dob. 16. fasc. No. 15. 1-14. p.	Tatai kerámia	Szakirodalmi vonatkozások
7. dob. 16. fasc. No. 16/a 1-12. p.	Rigler Ferenc: Geographie von Totes, 1783.	
7. dob. 16. fasc. No. 16/b 13-27. p.	Rigler Ferenc: Geographie von Totes, 1783.	
7. dob. 16. fasc. No. 17. 1-39. p.	Historia Domus Tatensis Scholarum Piarum	
7. dob. 16. fasc. No. 18. 1-71. p.	Tatai anyakönyvek adatai	
7. dob. 17. fasc. No. 1. 1-39. p.	Eszterházy uradalom községeinek történeti adatai (Dom. Tata)	betűrendben
7. dob. 17. fasc. No. 2. 1-21. p.	Eszterházy uradalom községeinek kegyuraságai	birtokigazgatás is
7. dob. 17. fasc. No. 3. 1-33. p.	Eszterházy uradalom községei — gazdasági épületek	építési adatok, betűrendben

Jelzet	Cím	Megjegyzés
8. dob. 18. fasc. No. 1. 1-141. p.	Pápa — város	A városra von. bibliográfiai, irodalmi , levéltári adatok
8. dob. 18. fasc. No. 2. 1-19. p.	Pápa — várkastély	
8. dob. 18. fasc. No. 3. 1-73. p.	Pápa — plébánia templom	az épületre von. irod. lt-i stb. adatok
8. dob. 18. fasc. No. 4. 1-16. p.	Pápa — Irgalmasok kórháza	az épületre von. irod. lt-i stb. adatok
8. dob. 18. fasc. No. 5. 1-8. p.	Pápai mesterek	Anyakönyvi adatok külön Pauly Mihály
8. dob. 19. fasc. No. 1. 1-96. p.	Komárom városa és Komárom mégye	irod. lt-i adatok külön: Vác templom
8. dob. 19. fasc. No. 2. 1-44. p.	Mór — Lamberg kastély	főként: Lamberg kastély, de a településre von. adatok is
8. dob. 19. fasc. No. 3. 1-4. p.	Billeg. — kastély	levéltári adatok
8. dob. 19. fasc. No. 4. 1-17. p.	Zsély	csak irodalmi adatok
8. dob. 19. fasc. No. 5. 1-30. p.	Szöny — kastély és rk. templom	főként irodalmi adatok

Jelzet	Cím	Megjegyzés
8. dob. 19. fasc. No. 6. 1-79. p.	Csákvár	Főleg a kastélyra és parkra von. adatok + egyéb XVIII., XIX. sz. eleji építkezések
9. dob. 20. fasc. No. 1. 1-21. p.	Szempc	irod. lt-i adatok
9. dob. 20. fasc. No. 2. 1-47. p.	Sempte, Szered, Játó, Szenc	főként irodalmi adatok
9. dob. 20. fasc. No. 3. 1-51. p.	Tallós	lt-i, irod. adatok, Révhelyi jegyzetel
9. dob. 20. fasc. No. 4. 1-10. p.	Hejce	
9. dob. 20. fasc. No. 5. 1-142. p.	Cseklész	lt-i, irod. adatok, Révhelyi jegyzetel
9. dob. 20. fasc. No. 6. 1-3. p.	Galánta	irodalmi adatok
9. dob. 20. fasc. No. 7. 1-8. p.	Királyfa	irodalmi adatok
9. dob. 20. fasc. No. 8. 1-15. p.	Magyarbél	irodalmi adatok
9. dob. 21. fasc. No. 1. 1-126. p.	Vértesszentkereszt	irodalmi adatok

Jelzet	Cím	Megjegyzés
9. dob. 21. fasc. No. 2. 1-44. p.	Vértesszentkereszt	Károly J.: Fehér vm. története Drutmar Cremer: Samson zur Deutung... Nác J.: A Vértes és vidékének története
Barokk építkezések		
9. dob. 22. fasc. No. 1. 1-229. p.	Pozsony	irod. adatok, topográfiai jegyzetek paloták, lt-i adatok
10. dob. 22. fasc. No. 2. 1-40. p.	Győr	Ált. irod-i adatok barokk építk., amelyek Fellneres vonások- kat tart.
10. dob. 22. fasc. No. 3. 1-47. p.	Eszterháza — Fertőd	irod. adatok, bibliográfiai adatok
10. dob. 22. fasc. No. 4. 1-21. p.	Martonvásár	főként irod. adatok
10. dob. 22. fasc. No. 5/a 1-58. p.	Székesfehérvár	Irod. adatok külön: kaszárnya, püspöki palota lt-i adatai
10. dob. 22. fasc. No. 5/b 1-6. p.	Székesfehérvár	6 leírás, akvarellal
10. dob. 22. fasc. No. 6. 1-59. p.	Gyöngyös	irod. adatok, kaszárnya lt-i adatai, Szt. Bertalan templom építéstörténete
10. dob. 22. fasc. No. 7. 1-32. p.	Pannonhalma	irod. adatok, főként a XVIII. sz.-i építke- zésekre

Jelzet	Cím	Megjegyzés
10. dob. 23. fasc. No. 1. 1-68. p.	Veszprém	Ált. irod. adatok Külön: Püspöki palota
11. dob. 23. fasc. No. 2. 1-112. p.	Veszprémi levéltári anyag (Pfeiffer hagyaték)	P. Bíró Márton, Koller Ignác építkezései Külön: Püspöki palota, szeminárium
11. dob. 23. fasc. No. 3. 1-16. p.	Veszprémi mesterek (Pfeiffer hagyaték)	
11. dob. 23. fasc. No. 4. 1-11. p.	Veszprém, Agg-papok háza (Pfeiffer hagyaték)	
12. dob. 24. fasc. No. 1. 1-91. p.	Eger I. — Bibliográfia, irod. jegyzetek	
12. dob. 24. fasc. No. 2. 1-34. p.	Eger II. — Irodalmi adatok	
12. dob. 24. fasc. No. 3. 1-82. p.	Eger III. Ált. topográfiai adatok Eszterházy Károly és Fellnerre von. jegyzetek	
12. dob. 24. fasc. No. 4.	Eger IV. — Rajzok (12 db)	Széchenyi u. 16., Eger XIX. sz. Városterkép (másolat)
12. dob. 24. fasc. No. 5. 1-10. p.	Eger V. — Időrendi táblázatok	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
No. 6. 1-15. p. No. 6. 1-15 p.	Eger VI. — Nagypréposti palota, Kerti pavilon	
12. dob. 24. fasc. No. 7. 1-17. p.	Eger VII. — Foglár épület, Szeminárium, Papnevelde Gimnázium	
12. dob. 24. fasc. No. 8/a 1-187. p.	Eger Liceum I. — Bibliográfia, It-i adatok, rajzok	
12. dob. 24. fasc. No. 8/b 1-28. p.	Eger Liceum II. — Irod-i adatok, különleges nyomatok	
12. dob. 24. fasc. No. 9/a 1-19. p.	Eger — Püspöki palota	
12. dob. 24. fasc. No. 9/b	Eger — Püspöki palota kápolnája (rajz)	
Falusi templomok		A „Falusi templomok” egység főként irodalmi adatokat, némi levéltári utalást tartalmaz (esetenként helyi plébánosok leveleit, s egyéb 18. sz-i építkezések adatait.)
13. dob. 25. fasc. No. 2. 1-10. p.	Agostyán — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 3. 1. p.	Andornaktálya (Kistálya) — Rk. templom	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
13. dob. 25. fasc. No. 1. 1. p.	Arács — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 4. 1-3. p.	Ács — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 5. 1-3. p.	Ászár — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 6. 1-6. p.	Baj — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 7. 1-2. p.	Bokod — Evangélikus templom	
13. dob. 25. fasc. No. 8. 1-4. p.	Borsodszirák — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 9. 1-3. p.	Bükkzsérc — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 10. 1-16. p.	Császár — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 11. 1. p.	Csicsó — Rk. templom (Csehszlovákia)	
13. dob. 25. fasc. No. 12. 1-2. p.	Csót — Rk. templom	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
13. dob. 25. fasc. No. 13. 1-9. p.	Dad — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 14. 1-4. p.	Deméd (Demjéd) — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 15. 1-7. p.	Devecser — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 16. 1-12. p.	Dunaalmás — Rk. templom, Malom, Koc ma	
13. dob. 25. fasc. No. 17. 1-3. p.	Egerbakta — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 18. 1. p.	Ganna — Kisganna — kápolna	
13. dob. 25. fasc. No. 19. 1-2. p.	Gönyü — Rk. templom, kocsm	
13. dob. 25. fasc. No. 20. 1. p.	Gyermely — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 21. 1-12. p.	Gyömöre — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 22. 1. p.	Gyömör — Rk. templom	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
13. dob. 25. fasc. No. 23. 1. p.	Héreg — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 24. 1. p.	Hidegkút — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 25. 1. p.	Hidaskürt — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 26. 1-2. p.	Kápolna — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 27. 1. p.	Káptalanfalva — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 28. 12. p.	Kecskéd — Rk. templom (kocsma)	
13. dob. 25. fasc. No. 29. 6. p.	Kerecsend — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 30. 1. p.	Keresztespüspöki — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 31. 4. p.	Kisköre — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 32. 8. p.	Kocs — Rk. templom (+ egyéb építm. kocsma, paplak)	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
13. dob. 25. fasc. No. 33. 2. p.	Kolontár — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 34. 1. p.	Kömlő — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 35. 1. p.	Kömlőd — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 36. 1-4. p.	Környe — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 37. 1-2. p.	Mezőlak — Mezőórs — Rk. templom (+kocsma, mézárszék, juhakol)	
13. dob. 25. fasc. No. 38. 1-6. p.	Nagyesztergál — Rk. templom	
13. dob. 25. fasc. No. 39. 1-11. p.	Nagyigmánd — Rk. templom (+egyéb építm.)	
13. dob. 25. fasc. No. 40. 1. p.	Nagytevel — Rk. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 41. 1-5. p.	Neszmély — Ref. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 42. 1-2. p.	Noszlop — Rk. templom	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
14. dob. 25. fasc. No. 43. 1-3. p.	Nyárád — Rk. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 44. 1-2. p.	Nyúl — Rk. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 45. 1-13. p.	Oroszlány —Evang. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 46. 1. p.	Pápateszér — (Ácsteszer?) Rk. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 47. 1-10. p.	Szák — Rk. templom (Pincevendéglő)	
14. dob. 25. fasc. No. 48. 1-13. p.	Szár — Rk. templom (+egyéb építkezések)	
14. dob. 25. fasc. No. 49. 1-8. p.	Szend — Rk. templom (+egyéb építkezések)	
14. dob. 25. fasc. No. 50. 1. p.	Szentbékála — Rk. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 51. 1-5. p.	Szomód — Rk. templom (+egyéb építkezések)	
14. dob. 25. fasc. No. 52. 1. p.	Tapolca — Kisapáti Rk. templom	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
14. dob. 25. fasc. No. 53. 1. p.	Táp — Rk. templom (+ egyéb ép.)	
14. dob. 25. fasc. No. 54. 1. p.	Tápszentmiklós — Rk. templom (+egyéb ép.)	
14. dob. 25. fasc. No. 55. 1-7. p.	Tarján — Rk. templom (+egyéb ép.)	
14. dob. 25. fasc. No. 56. 1-2. p.	Tardosbánya — Rk. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 57. 1-5. p.	Tatabánya—Alsógalla — Rk. templom (+egyéb ép.)	
14. dob. 25. fasc. No. 58. 1. p.	Tatabánya—Felsőgalla — Rk. templom (+egyéb ép.)	
14. dob. 25. fasc. No. 59. 1. p.	Tatabánya—Bánhida — Rk. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 60. 1-9. p.	Tiszapüspöki — Rk. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 61. 1-12. p.	Ugod — Rk. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 62. 1-2. p.	Vaj — Rk. templom	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
14. dob. 25. fasc. No. 63. 1-2. p.	Vértessoglár — Rk. templom (+egyéb ép.)	
14. dob. 25. fasc. No. 64. 1-2. p.	Vérteskethely — Rk. templom (+egyéb ép.)	
14. dob. 25. fasc. No. 65. 1-3. p.	Vértesskozma — Rk. templom	
14. dob. 25. fasc. No. 66. 1-10. p.	Vértessomló — Rk. templom (kápolna, vár)	
14. dob. 25. fasc. No. 67. 1-2. p.	Vértesszőlős — Rk. templom (+egyéb ép.)	
14. dob. 25. fasc. No. 68. 1-2. p.	Vértestolna — Rk. templom (+egyéb ép.)	Vértestolna, Vértessomló, Szomód, Dunaalmás, Tata, Nagyigmánd, Környe, Kécskéd, Felső-Alsógalla, Bánhida
14. dob. 25. fasc. No. 69. 1-8. p.	Canonica Visitatiok	
14. dob. 25. fasc. No. 70. 1-30. p.	Révhelyi Elemér jegyzetei a „Falusi templomokról”	

Egyéb települések

15. dob. 26. fasc.
No. 1. 1-10. p. Acsa — kastély
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 11-14. p. Alsópetény — kastélyok
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 15-16. p. Alsósztrégova —kastélyok
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 17-32. p. Aszód — kastély
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 33-36. p. Baja — kastély
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 37. p. Bajna — kőkereszt felirata
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 38-39. p. Batizfalva — kastély
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 40. p. Beke — kastély

„A városok, községek leírása” egység
1. irod-i adatokat (főként Fényes E. Kada-
binszky, ill. más 19. sz-i és 18. sz-i köny-
vek utalásait) tartalmaz barokk építkezé-
sekre (templom, kálvária, kastély)
2. Révhelyi E. saját helyszíni jegyzeteit

Jelzet	Cím	Megjegyzés
15. dob. 26. fasc. No. 1. 41-43. p.	Béla	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 44. p.	Berczel — kastély	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 45-50. p.	Bodajk — Kálvária, kapucinusok, Pléb. templom	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 60-62. p.	Boldogasszony — Kálvária	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 63-65. p.	Celldömök — Kálvária templom	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 66-67. p.	Csákberény — Plébánia templom	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 68-69. p.	Csütörtökhely — kápolna	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 70-71. p.	Dubnitz — kastély	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 72-74. p.	Dunaharaszti — Kálvária	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 75. p.	Edelény — kastély	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
15. dob. 26. fasc. No. 1. 76. p.	Előszállás — kastély, templom	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 77-78. p.	Esztergom	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 79. p.	Fehérvárcsurgó — kastély	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 80. p.	Féltorony — kastély	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 81-84. p.	Fertőszéplak — Kálvária, templom	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 85-86. p.	Gálospetri (Bihar vm.) — kastély	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 87-112. p.	Gödöllő — kastély, Kálvária	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 113-115. p.	Gyömrő	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 116-118. p.	Győr — Kálvária	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 119-120. p.	Hatvan — templom	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
15. dob. 26. fasc. No. 1. 121. p.	Ikrény — kastély	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 122-125. p.	Jászberény — templom, Kálvária	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 125-132. p.	Kalocsa	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 133-140. p.	Kecskemét — templomok	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 141-143. p.	Késmárk	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 144. p.	Keszeg — kereszt	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 145-158. p.	Kőszég	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 159-160. p.	Lovasberény — kastély	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 161-169. p.	Lőcse — Szt. Jakab templom	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 170-173. p.	Ménfőcsanak — Mocsok Rt. templom	

15. dob. 26. fasc.
No. 1. 174-177. p. Máriabesnyő
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 178-179. p. Márianosztra
15. dob. 26. fasc.
No. 11. 180. p. Mogyoród — Kálvária
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 181-185. p. Nádas — kastély
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 186-189. p. Nagykároly — Várkastély
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 190. p. Nagyláng — kastély
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 191-192. p. Nagymaros — Rk. templom, iskola
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 193-207. p. Nagyszombat egyetemi templom,
nagyszombati polgárok jegyzéke a XVIII.
sz-ban
15. dob. 26. fasc.
No. 1. 208-220. p. Nagytétény — kastély

Jelzet	Cím
15. dob. 26. fasc. No. 1. 221-222. p.	Nagyvárad
15. dob. 26. fasc. No. 1. 223. p.	Páli — templom és Kálvária
15. dob. 26. fasc. No. 1. 224. p.	Pécsvárad — vár
15. dob. 26. fasc. No. 1. 225. p.	Pilis — kastély
15. dob. 26. fasc. No. 1. 226-233. p.	Ráckeve — kastély
15. dob. 26. fasc. No. 1. 234-235. p.	Rákoskeresztúr — kastély
15. dob. 26. fasc. No. 1. 236. p.	Selmecbánya — Kálvária
15. dob. 26. fasc. No. 1. 237-238. p.	Sóskút — Kálvária
15. dob. 26. fasc. No. 1. 239. p.	Szalónak — vár
15. dob. 26. fasc. No. 1. 240-243. p.	Szécsény

Megjegyzés

Jelzet	Cím	Megjegyzés
15. dob. 26. fasc. No. 1. 244-246. p.	Szeged — Kálvária	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 247-248. p.	Szentgotthárd — Rk. templom	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 249. p.	Szepesmindszent — kastély	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 250. p.	Szirák — kastély	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 251-253. p.	Szob — Rk. templom	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 254. p.	Szomolány — templom	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 255. p.	Tabajd — kastély	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 256-258. p.	Zsámbék	
15. dob. 26. fasc. No. 1. 259-344 p.	Vác — barokk építkezések	
15. dob. 26. fasc. No. 2. 1-36. p.	Baróti Adattár	

Jelzet	Cím	Megjegyzés
15. dob. 26. fasc. No. 3. 1-3. p.	Tervek vándorlása, kölcsönzések	
15. dob. 26. fasc. No. 4. 1-31. p.	Vegyes szórvány lt-i, bibliográfiai anyag	
15. dob. 26. fasc. No. 5. 1-9. p.	Könyvjegyzék	

Képes melléklet

Tata, kapucinus templom és rendház

Cseklész, v. Eszterházy kastély

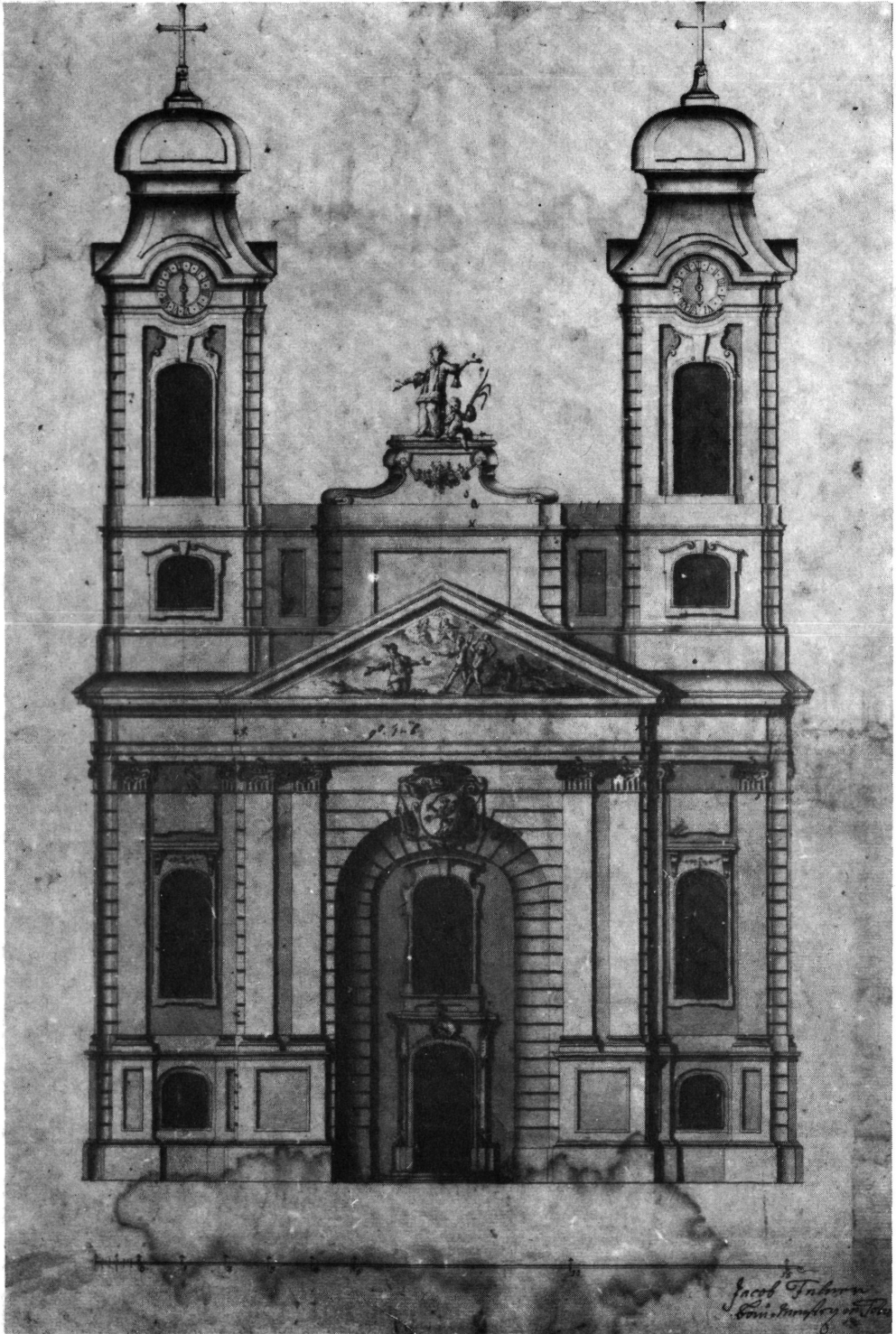
Kecs-kéd, Rk. templom

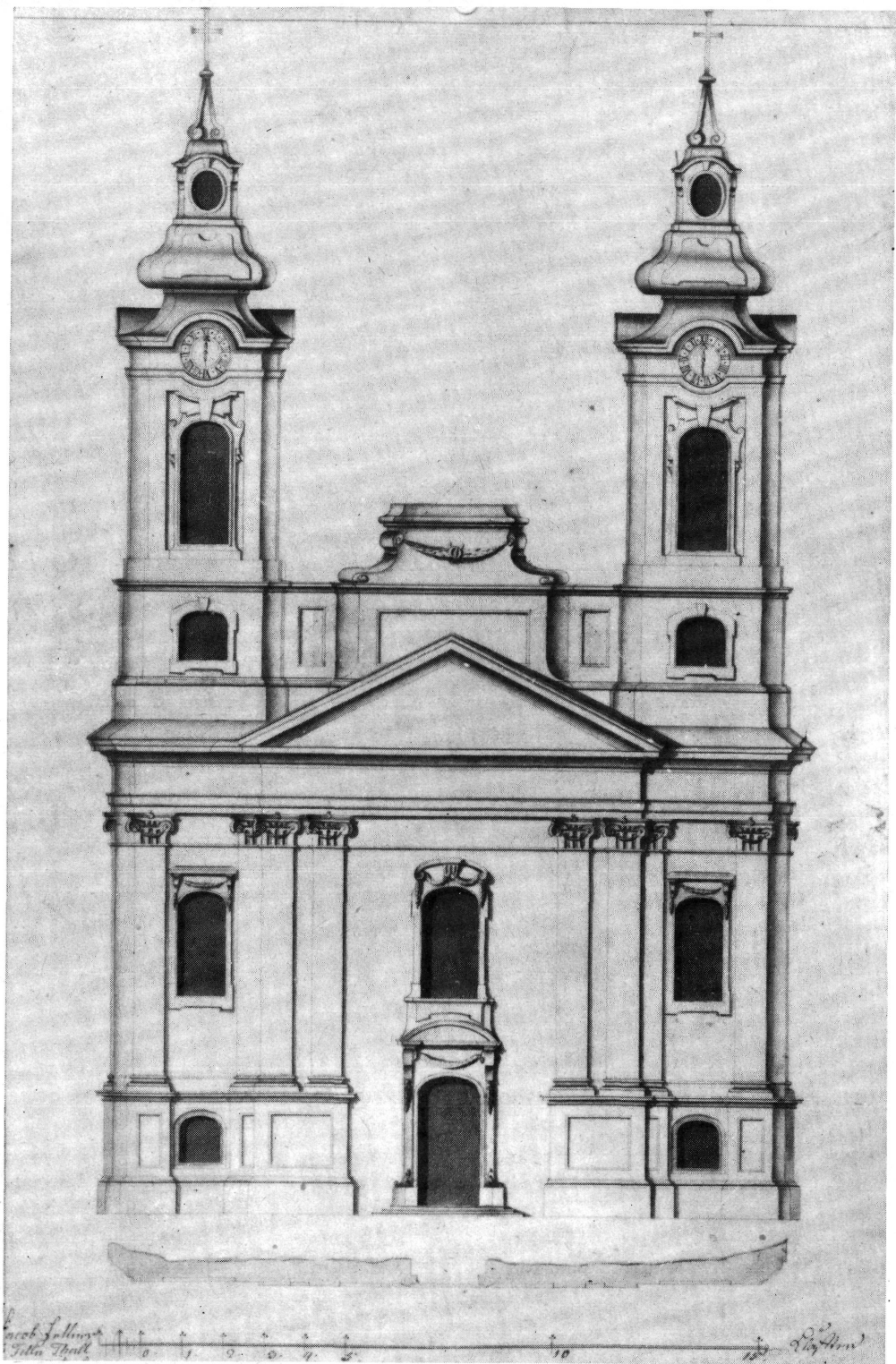
Cseklész, főhomlokzat részlete

Mór, v. Lamberg-kastély főbejárata

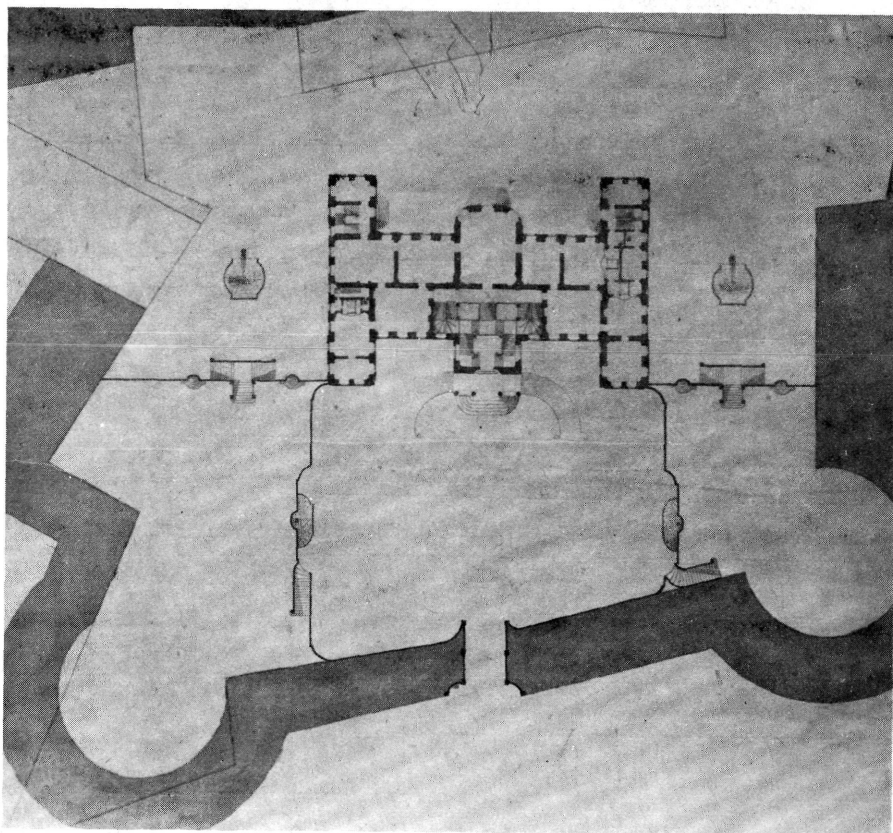

Pápa, plébánia templom 1. tervváriása

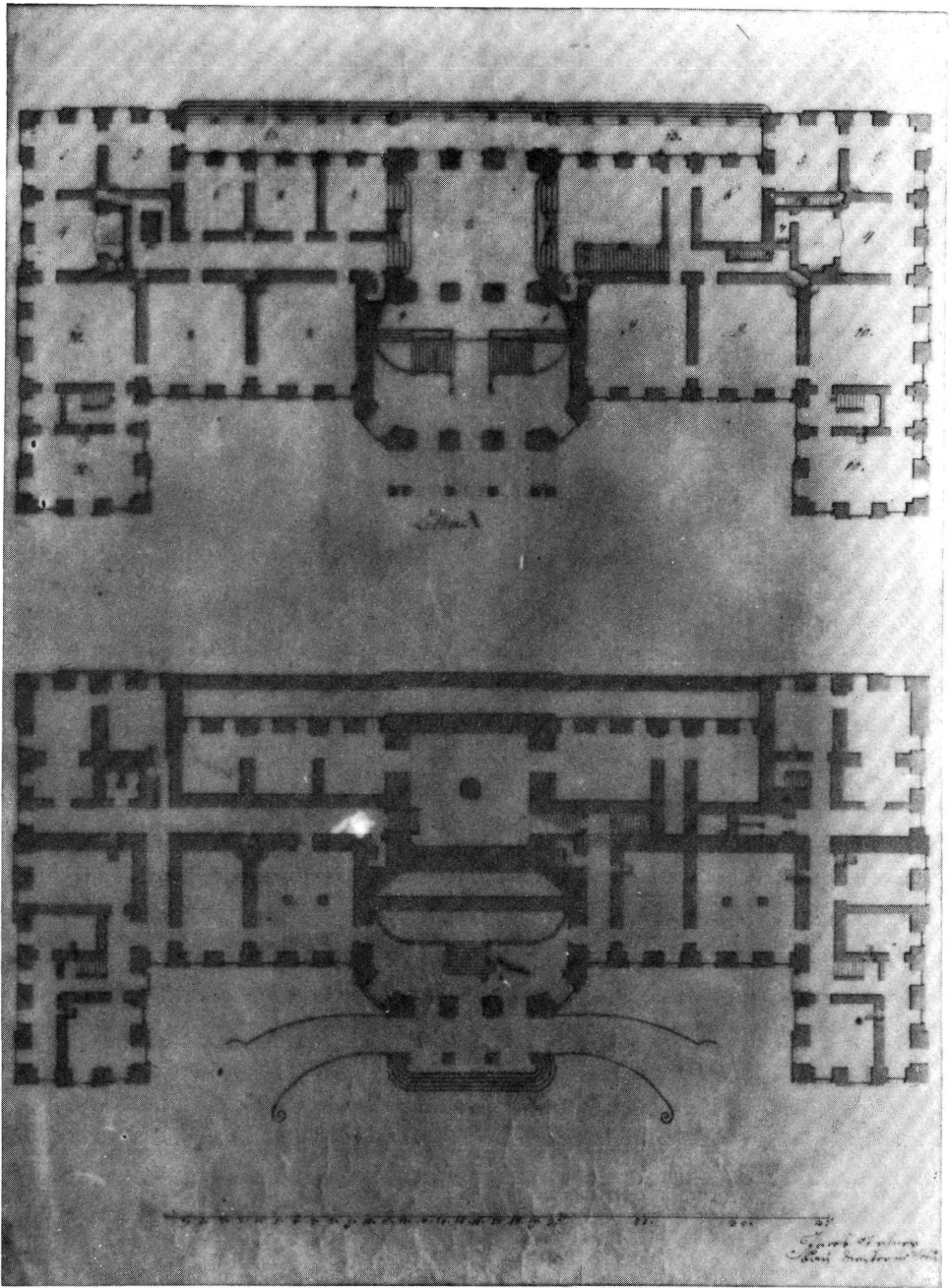

Pápa, plébánia templom 2. tervvariánsa

Tata, Eszterházy kastély. Tervvariánsok, 1763, I—IV.

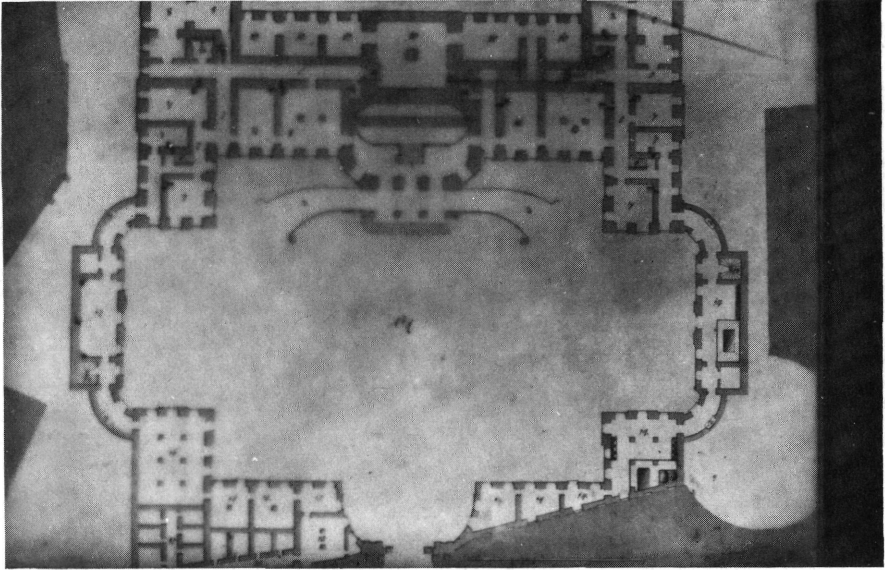

Tervvariáns I. — (egyszerűbb alaprajz)

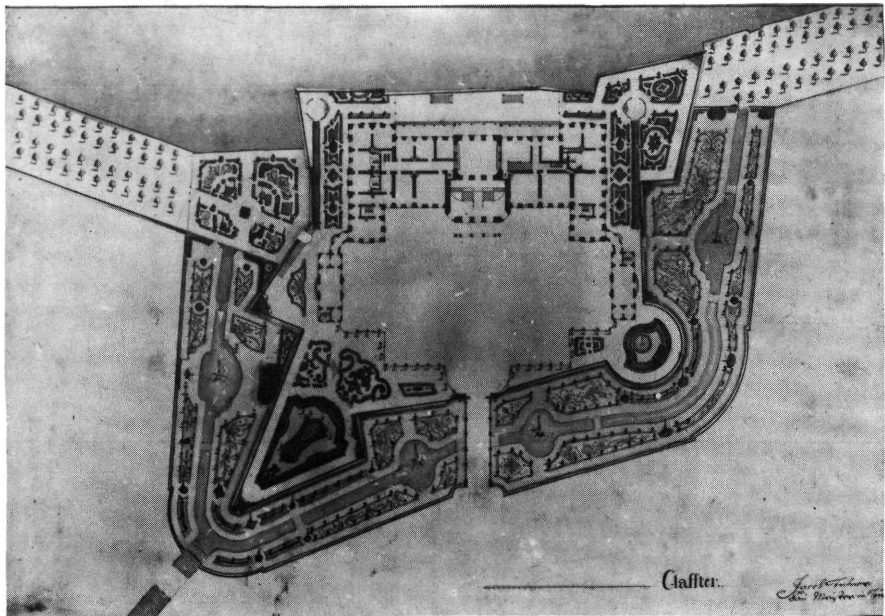

Tervvariáns II.

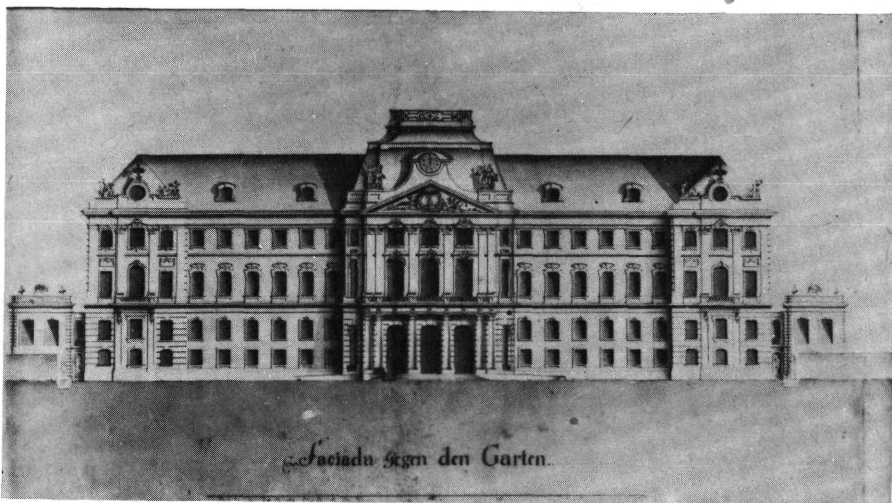
(alagsori és földszinti alaprajz)

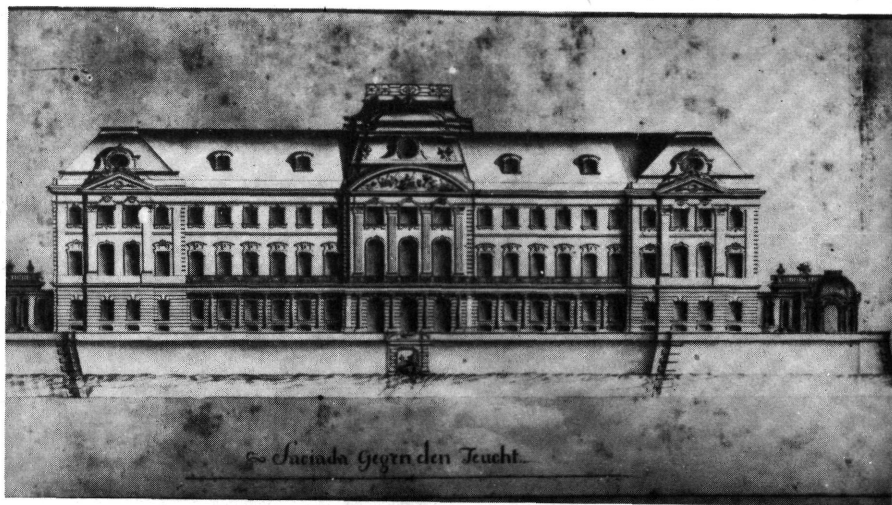
Tervvariáns III.

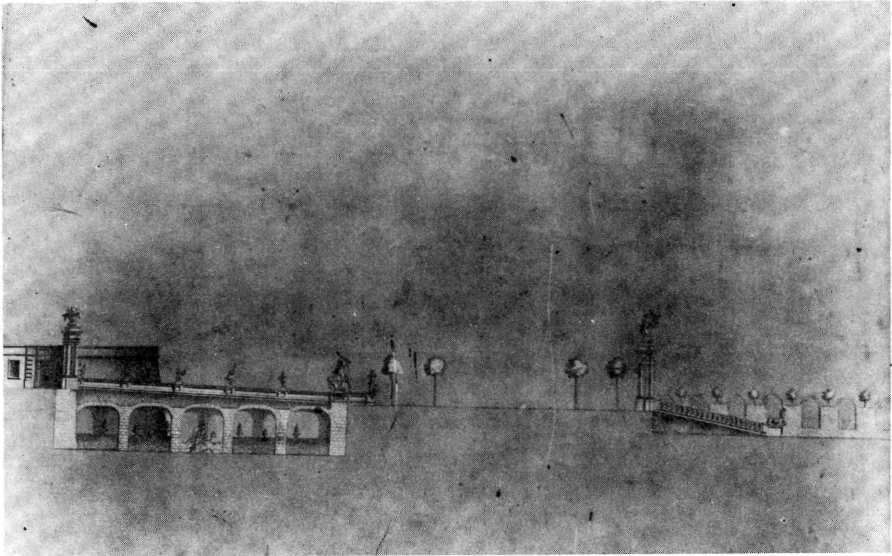
Tervvariáns IV. — kastély és parkegyüttes alaprajza

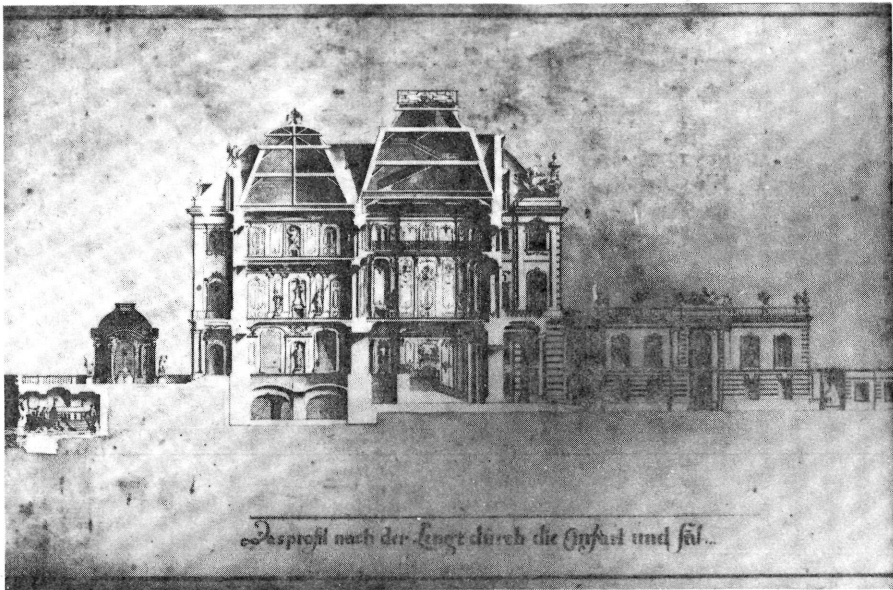
Tervvariáns IV. — udvari homlokzat

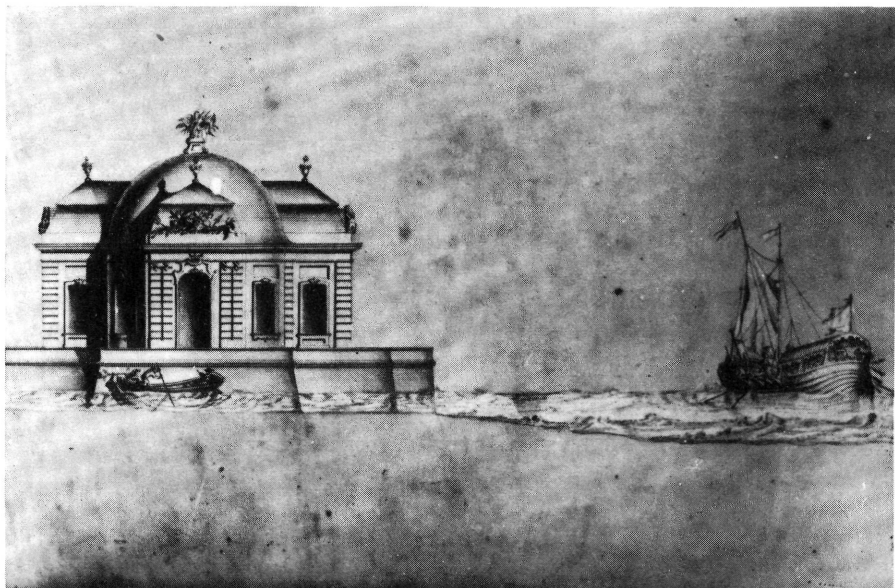
Tervvariáns IV. — tó felőli homlokzat

Tervvariáns IV. — Híd és parkfeljáró.

Tervvariáns IV. — É—D irányú keresztmetszet

Tervvariáns IV. — vízi pavilon

TARTALOM

Előszó (Haris Andrea)	3
Pusztai László: Révhelyi Elemér (1889—1976)	7
Révhelyi Elemér: Fellner Jakab életműve — a kezdetektől az 1760-as évek közepéig. (Sajtó alá rendezte: Haris Andrea)	11
A hagyatéki anyag katasztere (összeáll.: Haris Andrea)	35
Képes melléklet	67
